

Академик Богумил ХРАБАК

АРБАНАШКА ЛИГА И ЦРНА ГОРА 1878-1880.

Муслимани који су сачињавали преко 70% арбанашког народа за време првога рата између Отоманске империје и Црне Горе (1875-1878) нису постављали питање свога националног ослобођења, него су се заједно са Турцима борили против других балканских народа који су настојали да се ослободе османлијског ига. Арбанаси су се јавили тек кад је са санстенфаским и берлинским мировним уговором искрсло питање територија које су сматрали својим. Њихова организација за одбрану целовитости наводно њихових територија била је Призренска лига. Она је, поред спољнополитичких момената, основана и постојањем унутрашњеполитичког питања, бар за северноарбанашка племена - питања отпора против централизације и одредаба устава који је изгласан 1876. године. Став католика међу тим племенима био је условљен верском дискриминацијом, због чега су они показивали благонаклоно држање према суседној такође племенски организованом али хришћанској држави. За време поменутог рата Мирдити су дигли устанак и кооперисали су са црногорском војском. Неки родољуби у Скадру проценили су 1876. године да је настао тренутак да организују један опште-арбанашки устанак, како би се Цариград присилио да успостави аутономну арбанашку кнежевину под султановим суверенитетом. У другом црногорско-турском рату (1877-1878) расположења католичких племена су се знатно променила: она су са муслиманским сународницима бранила територије које су сматрала арбанашким.¹

За настанак и деловање Призренске лиге одлучујућа су била четири фактора: (1) расположење Арбанаса после санстефанских прелиминара и одлука Берлинског конгреса; (2) рад цариградског тзв. Централног комитета; (3) ставови Порте и (4) интервенције трију великих сила - Аустро-Угарске, Италије и Енглеске.

Одмах после закључења Санстефанског уговора Арбанаси су увидели да их је Османлијско царство препустило судбини и да их више не може одбранити од словенске бујице. Зато су се у повољним ситуацијама обраћали представницима велесиља. Још крајем марта 1878. високи Портин администратор католик Пашко Васа, члан цариградског Цен-

¹ Б. Храбак, *Католички Арбанаси за време источне кризе 1875-1878*, Историјски записи бр. 1-2/1971, 6-42.

тралног комитета, предао је британском амбасадору у Цариграду Ларјарду мемоар против одлука Санстефанског мировног уговора; докуменат се изјаснио против било каквог укључивања Арбанаса у састав Црне Горе, пледирајући за аутономију Албаније; у случају да се не би добила аутономија, Пашко Васа је изразио спремност да Арбанаси буду прикључени каквој европској сили, која би их увела у цивилизован живот.² У вези са таквим наклоностима још је Јован Хаџи-Васиљевић (почетком XX века) указао на "некритично мишљење у нашој домаћој књижевности да је Порта инспирисала Конгру и Лигу по наговору Аустрије". Он је јасно видео да је Аустрија била баш онда највише заинтересована "да Арнаути мирују, зато што је имала да окупира Босну и Херцеговину".³

Остављајући по страни готово сталне побуне међу Арбанасима, нарочито 70-их година, ти револти нису имали карактер националноослободилачких устанака, без обзира на сепаратистичке тежње арбанашких феудалних магната (особито у Јањини и Скадру). Муслимански Арбанаси су били главни ослонац османлијске власти у централном и западном делу Балканског полуострва. За време ратова које је тзв. *источна криза* изазвала, више него раније, поклопили су се интереси водећих снага арбанашког народа са интенцијама Порте да се одржи исламска власт у балканским земљама. Повремени нерашчишћени односи арбанашких паша са централном влашћу биле су свађе у породици. Једине снаге у арбанашком народу које су виделе и други излаз били су интелектуалци католици у Скадру и ретки муслимани интелектуалци у Цариграду. Водећа сила међу Арбанасима били су тада феудалци муслимани, повезани са Портом и султаном, који су гарантовали њихов друштвени положај и обезбеђивали простор за демографску експанзију и агресију. Арбанаси у народној маси су били прилично индиферентни у првом рату Турске са Србијом и Црном Гором, јер су сматрали да не могу бити угрожене територије на којима су живели. Расположење се променило кад је одлукама у Берлину дошло и до окупације Босне и Херцеговине а и бивши Новопазарски санџак је стављен под питање (у Санџаку је већ било арбанашких насеља).

О арбанашкој Призренској лиги доста је писано, посебно у вези са стогодишњицом њеног образовања. О лиги (конгри) има поприлично и необјављених аката, нарочито италијанских. Ова комуникација састављена је на основу објављене и непубликоване грађе француске, италијанске, аустријске, српске и црногорске провенијенције, које је аутор делимично већ обрадио и обелоданио.

Историографски третман поћи ће од тога како се о Лиги изразио у својим "Мемоарима" тадашњи црногорски владар, књаз Никола. Он је инсистирао у време писања (1907. и прва половина 1908) на добрим односима с Арбанасима, све до убиства мушира Мехмед-Алије (што је погрешно ставио у 1879, мада се оно догодило 6. септембра

² Actenstücke den Correspondenzen des k. und k. Gemeinsamen Ministeriums des Äußern über orientalischen Angelegenheiten, Wien 1878, 95, Dok. 147.

³ Ј. Хаџи-Васиљевић, *Арбанашка лига*, Београд 1909, 36.

1878). Тада је "установом арбанашке лиге превлашћен аустријски уплив; струја у Албанији ударила (је) сасвијем противним правцем која је одмогла Црној Гори али Албанији нимало помогла није".⁴ Тај стварно једини помен Лиге уклапао се у књажеву политику према Арбанасима кад је актуелна била мисао о успостави династичке секундогенитуре у Албанији.

За однос Призренске лиге према Црној Гори посебно је важан Скадар, где је делатност Лиге показивала извесне специфичности. Тај град био је боравиште групе патриота католика (Зеф Јубани, Пренк Дода, Пјетр и Лоренц Гурачићи).⁵ И код других арбанашких католика национална мисао је лакше продирала него код муслимана, с обзиром на то да је ислам, као светска религија, сузбијао национално обликовање. Зеф Јубани је са истомишљеницима био потиснут у оснивању Призренске лиге. Неки његови новински чланци објављени у Венецији показују да је на Лигу гледао као на муслиманску ствар.

Прелиминари из Сан Стефана изазвали су огорченост код косовско-метохијских Арбанаса и племена северне Албаније.⁶ Још априла 1878. године почели су разговори виђенијих људи Косова, Метохије и Албаније, из Старе Рашке (бившег Новопазарског санџака), Македоније и јужног дела данашње Србије па и дела данашње Црне Горе. Тада је одржан низ састанака, од којих су најзначајнији били они одржани у Ђаковици и Скадру.⁷ Став патриотских кругова у Скадру у вези с интенцијама аустроугарске политике према Арбанасима види се у меморандуму тих Скадрана од 13. априла 1878, упућеном британском министру председнику Бењамину Дизраелију; у њему је наведено да Аустро-Угарска не може бити заштитник арбанашког народа, као Енглеска, јер је одвише заинтересована и не крије своје намере да од Јадрана начини своје језеро, да прошири своју владавину од Трста дуж арбанашких обала и да се учврсти у лукама Бар, Шенђина, Драча и Валоне.⁸ Оно што је Аустро-Угарска могла посредно да учини за Арбанасе било је да држи виталне тачке у Санџаку и онемогући спајање Србије и Црне Горе и да смањује притисак тих двеју кнежевина на Арбанасе.⁹ Хабсбуршка монархија је могла индиректно помоћи Арбанасе и противећи се да Бар и Улцињ који су Црногорци заузели 10. и 20. јануара 1878. остану у власти Црне Горе.¹⁰ Гроф Андраши се у то време залагао за аутономну Албанију и Бугарску.¹¹

⁴ Никола први, *Мемоари*, Београд - Цетиње 1969, 169.

⁵ *Historia e Shqipërisë*, т. II, Tiranë, 111-15.

⁶ Границе Црне Горе по Санстефанском уговору обухватале су највећи део старе Рашке, али и неке арбанашке крајеве.

⁷ A. Hadri, *Prilog rasvetljavanju Prizrenske lige (1878-1881)*, *Pirparimi* br. 1/1967, Priština, 35.

⁸ B. Stulli, *Albansko pitanje 1875-1882*, Rad JAZU 318, Zagreb 1959, 318-19.

⁹ J. Larmeroux, *La politique de l'Allemagne 1871-1912*, т. II, Paris 1927, 261 (Андрашијев меморандум од 21. априла 1878).

¹⁰ Documents diplomatiques français, т. II, Paris 1930, 278, N° 291, амбасадор у Бечу de Vogüe Parizu 17. IV 1878; 303, N° 295, исти из Беча 30. IV 1878.

¹¹ Исто, 304.

У току априла 1878. међу главарима арбанашких племена око Баковице, Пећи, Гусиња, Љуме, Тетова и Дебра одржан је жив контакт око прихватања или неприхватања санстефанских одлука; испитивана је потреба предузимања властите иницијативе против опасности од словенских суседа и Русије. На састанцима одржаним последњих дана априла у Баковици, у којима су узели учешћа и делегати из Љуме, Дебра и Тетова, најпре је дата уобичајена заклетва (беса) да се до Митровдане те године неће вршити никакви акти крвне освете ни друга међусобна непријатељства, да свако племе треба да држи у приправности залихе оружја, муниције и животних намирница, и да до даљег не треба давати регруте и плаћати порезе и друге дажбине. Првих дана маја у Призрену или Љуми требало је да се одржи велики меџлис (скупштина) представника свих племена, на коме би доминирали пријатељи књаза Николе, тј. Краснићи и Гусињани; тај скуп имао је да изабере тројицу делегата који би цариградској влади описали опасности које прете муслиманском живљу; у случају негативног одговора Порте, народно незадовољство прерасло би у устанак. У том првом комешању Арбанаса и муслимана српског језика учествовало је, наводно, 300.000 људи. Први безимени савез (лига) племена и пограничног становништва усмерен против предавања територија пре свега Црној Гори већ је укључио инспирације цариградског тзв. Централног комитета.¹² Британски конзул у Скадру Кирби Грин та прва окупљања сматрао је лигом, мада је није називао Призренском.¹³

У пролеће 1878. године држањем великих сила, пре свега В. Британије, постало је јасно да решења Сан Стефана неће бити коначна и оперативна. У Бечу су се водили интензивни разговори између грофа Јулија Андрашија и В. Гирса, руског амбасадора. Андраши је покушао да Аустро-Угарска задобије и крај око Бојане према Скадру, раздвајајући у свом интересу Црну Гору и Арбанасе; Беч је дозвољавао ширење Црне Горе према северу до реке Таре.¹⁴ Маја 1878. арбанашки башибозук је са 300-400 припадника продро јужном обалом до Скадарског језера, припуштен према Бојани од турских војних предстража и под вођством официра турске регуларне војске; продор је обављен до села Цкла.¹⁵ Скадарски намесник Хусеин-паша је тај упад инсценирао у намери да изазове устанак католика и муслимана у областима које су запосели Црногорци, са циљем да се на конгресу у Берлину покаже како Црногорци нису у стању да у освојеним крајевима одрже ред и поредак.¹⁶

¹² Actenstücke, 195-6, Dok. 148. - Конзул Јелинек у Призрену сматрао је да би се покрет могао угушити наступом војске на Призрен, Баковицу и Пећ (Исто, 237-8).

¹³ S. Rizaj, *The Albanian League of Prizrend in the english documents (1878-1881)*, Prishtinë 1978 (у даљем тексту: Lidhja), 19-22.

¹⁴ Die Grosse Politik des europäischen Kabinette 1871-1914, В. II, Berlin 1922, 295 (Берлин 7. V 1878).

¹⁵ Н. Ражнатовић, *Црна Гора и Берлински конгрес*, Цетиње 1979 (у даљем тексту: Берлински конгрес), 56.

¹⁶ Исто, 56-57; Вл. Ђорђевић, *Црна Гора и Аусџирија 1814-1894*, Београд 1924, 427.

Подгоричани и католички Мирдита били су (9. јуна) против територијалних уступака Црној Гори, протестујући великом везиру.¹⁷ Скадарски католици нису били заинтересовани да учествују на најављеном конгресу Лиге (који је одржан 10. јуна у Призрену), па је скадарски валија припремио своју делегацију из редова католика, као што је подстицао Хоте и Груде против Црногораца.¹⁸ Ипак, 13. јуна скадарски католици су телеграфисали Порти о верности султану, уосталом као и македонско-бугарске општине.¹⁹ Католици брђани већ на самом почетку рада Призренске лиге друкчије су се постављали него њихови сувереници у Скадру, забринути за своје материјалне интересе. У Скадарском вилајету се ипак није тако строго поступало као у језгру Призренске лиге.²⁰ Сукобљавања са Црногорцима крајем јуна, на пример у Крајини код Скадра (у коме је погинуло 12 муслимана и три Црногорца а више их је било рањено)²¹ не треба строго приписати тек основаној Призренској лиги.

У време Берлинског конгреса Аустро-Угарска је показивала намеру да од Црне Горе затражи право да из Херцеговине, преко земљишта Црне Горе, изгради друм и железничку пругу за Албанију. Тај предлог Беча наишао је на одобравање Берлинског конгреса, па је о изградњи железнице (члан XXIX) наложено Цетињу да се мора споразумети са Двојном монархијом.²² Племена и погранично становништво су у тим условима држали да је опасност од предаје територија прошла, те су се опустили у својој борбеној ревности и склопљена брђанска лига није деловала. Тек уочи берлинске конференције турски обласни управитељи су, на подстицај владе, поново активирали рад лиге, односно у Призрену је основана званична лига која је добила име Призренска.²³ Само коју недељу касније Порта је преко својих експонената у Лиги, тада пре свега преко Али-паше Гусињаца (чији је матерњи језик био српски) радила у пограничним племенима. Сличан задатак добио је и скадарски гувернер Хусеин-паша. Кирби Грин је увиђао да у интензивирању рада Лиге на црногорској граници има прсте Порта.²⁴

Први акт Призренске лиге била је представка Берлинском конгресу (трајао је од 13. јуна до 13. јула 1878) против одузимања терито-

¹⁷ Archives diplomatiques du Ministère des affaires étrangères (Paris) (у даљем тексту: ADME), CPC, Scutari, вол. XXI, 13, Скадар 11. и 13. VI 1878; J. Вукотић, *Успомене из рајџа*, Београд 1996, 74-5. - Хусеин-паша је (почетком јуна) предвидео арбанашки упад у Црну Гору, као најбољу одбрану Плава и Гусиња.

¹⁸ Б. Храбак, *Арбанаси католици и Призренска лига (1878-1881)* (у даљем тексту: *Католици 1878-1881*), "Србија у завршној фази источне кризе 1877-1878. године", Београд 1980, 385-38.

¹⁹ Haus-, Hof und Staatsarchiv (Wien), PA XXXVIII, Karton 275, Berichte N° 114/Pol., Prizrend 18. VI 1878.

²⁰ Б. Храбак, *Католици 1878-81*, 386.

²¹ Le Monde (Paris) 28. VI 1878; 4. VII 1878, 3.

²² B. Stulli, н. н., 137.

²³ Lidhja, 291.

²⁴ В. Чубриловић, *Босански устџанак 1875-1878*, Београд 1930, 344.

рија на којима су живели муслимани и које су Арбанаси сматрали својим. Енглески конзул у Скадру јавио је Лондону да Лига није желела да ратује против Црне Горе, Србије, Грчке, Бугарске, Аустро-Угарске и Русије, него само да обавести светску јавност да султан без пристанка Арбанаса не може отуђивати делове арбанашке земље; имплицитно је наглашено да су и Арбанаси потенцијални наследници Османлијског царства ако дође до његовог рашчлањавања на Балканском полуострву.²⁵ Призренски конгрес је пре био скуп муслимана средишњег и западног дела Полуострва него арбанашки, јер су на њему суделовали и муслимани не-Арбанаси из Босне и Херцеговине и Новопазарског санџака а нису учествовали Арбанаси католици и православни.

У Скадарској околини Малисори су с почетка пришли покрету, но већ после призренског конгреса почели су се повлачити, видећи да је Лига муслиманска организација. Тај пример могао је да удаљи и друге хришћане.²⁶ Занимљиво је да је дечански архимандрит Сава рачунао да би утицај католика у северној Албанији преко насељених Фанда могао да се прошири на Косово.²⁷ У другом црногорско-турском рату католике из Малесије и Скадра најпре нису позивали у борбу, имајући у виду држање Мирдита и других племена у првом турско-црногорском рату.²⁸ Католици скадарског краја нису најпре пружали подршку Призренској лиги и не могу се сматрати Лигиним оруђем, а једино католици варошани у Скадру били су уз Лигу. Скадарски огранак Лиге био је у то време против окупације Босне и Херцеговине и уопште против Аустро-Угарске, што католицима није баш одговарало, но они су били против оружаног обрачуна са Црном Гором. Ни муслимани скадарске области нису били спремни да се бију са Црногорцима.²⁹ Ипак, средишни органи Лиге у Призрену одлучили су да 2.000 бораца упуте у Гусиње за борбу против Црне Горе.³⁰ У Улцињ је послато сто товара пушака и муниције (од 150 укупно што је турска влада упутила у подручје Лиге).³¹

Према одлукама Берлинског конгреса нова црногорска граница на северу допирала је до Мокре Горе и села Мокре, док је на истоку ишла реком Цијевном, али није укључивала Кучку Крајину. Укључујући у Црну Гору Подгорицу, водила је ка Плавници, док су племена Клементи, Груде и Хоти остављени Албанији. Касније се показало као спорно острво Горица Топал у Скадарском језеру. На том терену главни добитак Црне Горе представљали су Плав и Гусиње, а на јадран-

²⁵ Lidhja, 239, № 37.

²⁶ I Documenti diplomatici italiani (у даљем тексту: DDI), ser. II, vol. 10, 360; Б. Храбак, *Католички арбанаси за време источне кризе*, 55.

²⁷ Архив Историјског института САНУ, фонд Ј. Ристића, кут. 33, XXV/13, инв. бр. 460 (25. VI/6. VIII 1878).

²⁸ Б. Храбак, *Католици 1878-81*, 331.

²⁹ Исто, 389, 402, 412, 414.

³⁰ Вл. Ђорђевић, *Црна Гора и Аусџирија*, 430.

³¹ DDI, II-10, 360-61; Б. Храбак, *Први извештаји дипломата великих сила и Призренској лиги*, "Balcanica" IX, Београд 1978, 294.

ској обали Бар.³² Око Бара су се ломила копља, јер су Руси настојали да Бар са луком припадне Црној Гори, док је тај град и даље хтела да присвоји Аустро-Угарска. Она је затим успела да блокира град са луком.³³ Русија се на конгресу залагала да Црна Гора задржи и Улцињ и избије на реку Бојану,³⁴ тим пре што се Улцињани нису супротстављали Црној Гори.³⁵

Скадарски валија није пуштао да ствари иду својим током. Он је 21. јуна позвао двојицу скадарских католика, ревноских у ширењу Лигине организације, да пођу у Призрен и да Лигу финансијски помогну новцем који је убран од варошана Скадра. Хусеин-паша је преузео обавезу да набави и пошаље наоружање.³⁶ Италијански конзул у Скадру Бернардо Берио имао је лоше мишљење о Призренској лиги као удружењу, али и о Дебранима на њеном челу, тј. о председнику Елиас-паши и његовом сину Целаледин-бегу, војном заповеднику, као о необразованим људима без личне вредности. Лига је тврдила да располаже са 118.000 бораца и да је сакупила 2.000 кеса новца (200.000 франака). У програму Лиге Б. Берио је издвојио жељу Арбанаса да остану под "непосредним суверенитетом" Порте, и тек уколико дође до тога да неки крајеви треба да буду уступљени, ићи ће се на проглас независности. Основни разлог за образовање Лиге био је територијални. Подбадајући побуну не против своје власти него против одлука међународних конференција, Порта је доказивала не само немоћ него и немогућност спровођења у живот берлинских одлука. Таква политика могла је бити опасна и за саму Порту, јер је у Призрену стварно формирана посебна влада (Национални комитет), која је у извесној мери водила свој политички курс.³⁷

Главна брига скадарског огранка "Савета националне одбране" била је припрема напада на Црну Гору. Савет је доносио декрете у име Гега и Тоска, регрутовао је заптије (жандарме) и војнике, постављао официре па и паше (генерале), одређивао униформу, резезивао порезе итд. Скадарски намесник је сам ликвидирао своја овлашћења власти, па је био обавезно одсутан кад је за Лигине акције требало примити одговорност. Од оружаних снага, Скадар је располагао са три батаљона башибозука у Подгорици, но они су се побунили и вратили у Скадар, јер плату нису примили 24 или 25 месеци.³⁸ Лигином организацијом у Скадру управљао је пододбор, за који су (6. јула) приређени избори; у пододбор је (10. јула) изабрано 15 муслимана из Скадра и Подгорице.

³² G. Noradounghian, *Recueil d'actes internationaux de l'Empire Ottoman*, t. IV, Paris-Neuchâtel-Berlin 1903, 184-5.

³³ Н. Ражнатовић, *Берлински конгрес*, 71, 7.

³⁴ Исто, 75.

³⁵ Archivio storico del Ministero degli affari esteri (Roma) (у даљем тексту: ASMAE), *Politica 1867-88*, busta 230, N° 3296 (4. VII 1878); DDI II-10, 370.

³⁶ DDI, II-10, 195.

³⁷ Исто, 196.

³⁸ Исто, 359; Б. Храбак, *Први извјештаји*, 250.

Већ дан касније пододбор је обзнанио позив за војну службу свих здравих мушкараца муслимана, односно одредио је војнице за оне који би били ослобођени војне обавезе. Успостављена жандармерија бројала је сто људи. Од 15.000 муслимана у Скадру одмах је уписано у војне спискове 3.000 људи (20%).³⁹

После оснивања Призренске лиге први су се побунили Гусињци, највише угрожени берлинским решењима. За њима су се повели Призренци а потом и неке друге нахије. У Призрену су незадовољни војници основали савет као представништво арбанашких области, али и других крајева који су имали бити уступљени хришћанским суседним државама. У Ђаковици и Пећи побуна је, можда, избила и пре него у Гусињу и Призрену. У Ђаковици, Пећи, Гусињу, Тетову и Дебру власт су држали локални бегови, који су заузели положај кајмакама (среских начелника), а јуна 1878. побунили су се и они против сантефанских одлука.⁴⁰ За Б. Бериоа је било карактеристично држање локалних власти: оне су помагале Лигу, која се побунила против Порте, подстицале су становништво да се прикључи Лиги а у скадарском крају су повлађивали католицима, делећи им крстиће и дајући им бесплатно намирнице, па и новац. Двојица најревноснијих католика присталица Лиге, после разговора са Хусеин-пашом (21. јуна), сусрели су се још исте вечери с аустро-угарским вицеkonzулом у Бару Нетовићем, који је спроводио противцрногорску кампању у Скадру. У исто време конзули Енглеске, Француске, Италије и Аустро-Угарске примили су представку Мирдита, Љеша, Малесије, Пуке и Лурије, у којој се тражило да Европа призна и санкционише аутономију њиховог брдског кантона (коју би уживало око 40.000 људи) под управом наследног мирдитског капетана.⁴¹

У првој половини августа Лига је била још слаба да би што озбиљније могла самостално да предузме против Црне Горе. Оно што се тада радило радио је скадарски валија Хусеин-паша. Он је (12. августа) наместио по једну батерију топова у Горици и Зогају, а на приморју, у Шестанима и Туђемилима слао је своје људе ради неке организације.⁴² Аустроугарски конзул у Скадру Липич могао је тврдити да је паша душа Лиге. Сваког дана одржавао је тајне састанке са члановима скадарског поткомитета Лиге, настојећи да их покрене против Црне Горе. У Скадру је у току августа позивано на војну дужност људство првог позива (низам), да би ти низами одмах били пресвлагачени у арбанашко народно одело.⁴³ Но, 18. августа Хусеин-паша је аустријском конзулу саопштио да је Лигин комитет напустио свој план ратног похода против Аустријанаца у Босни и Херцеговини. У исто време он је одлучио да

³⁹ ADMAE, CPC, Scutari, vol. XXI, 166, Ж. Понс из Скадра 14. VII 1878; DDI, II-10, 357-8 (14. VII 1878).

⁴⁰ DDI, II-10, 194-5 (23. VI 1878).

⁴¹ Исто, 196-7 и 198; ADMAE, CPC, Scutari, vol. XXI, 153-3'.

⁴² Архив Црне Горе (у даљем тексту: АЦГ), Војна управа, Милован М. Врбица, Драч 1/13. VIII 1878.

⁴³ Н. Ражнатовић, *Берлински конгрес*, 89, 96.

неколико одреда (око 4.000 људи) пошаље у Гусиње и Колашин против Црне Горе.⁴⁴ Скадарски делегат при средишњом комитету Лиге у Призрену телеграфисао је поткомитету у Скадру да је турска влада наложила Лиги да се распусти, јер да Лига не може рачунати ни на какву материјалну подршку владе; средишни комитет Лиге одговорио је Цариграду да он и не рачуна са владином помоћи, али да ће извршити свој задатак; под задатком се у Скадру мислило на Лигину акцију у Босни и против Црне Горе и Србије.⁴⁵

Пошто је у свом раду потпуно зависио од Порте, скадарски гувернер је обуставио борбене акције против Црне Горе још средином августа. Тада је управо била у припреми експедиција 1.500 бораца за појачање предстража турске војске, док је турски војни заповедник имао да обезбеди артиљерију. Хусеин-паша је у послесњи час обуставио акцију скадарског поткомитета, тако да су његови послати добровољци враћени у град; обустављено је и купљење новчаних намета. Такво држање паше изазвало је чуђење, јер није била никаква тајна да је управо валија био један од подстрекача и организатора Лиге у граду. Разлог валијиног хлађења објашњен је кад је (23. августа) сазвао чланове поткомитета и изјавио да не могу очекивати никакву владину помоћ. Скадарски муслимани, огорчени што су препуштени сами себи, сместа су потражили појачања у Призрену.⁴⁶ Скадарски поткомитет задужио је свога члана Јусуфа-ефендију да измоли средишни комитет Лиге за излазак на црногорски фронт башибозука из Дебра и неких других срезова. Међутим, свуда је постојало слабо расположење да се са Црногорцима још једном укрсте јатагани због малих територијалних концесија са католичким живљем, уз неверицу да би се за који други предео могле развити праве операције.⁴⁷ Јусуф-ефендија је био делегат Подгорице и био је веома уважаван у Скадру. Он је боравио у Призрену и у време кад је тамо приспео мушур (маршал) Мехмед Али.⁴⁸

Тиме је још једном посведочена веза између Лиге и турских власти, и централних и локалних. Руски представник у Црној Гори Јонин тачно је запазио да турске паше у Албанији стоје иза Лиге и да се Лига снабдева оружјем и муницијом из државних магацина; према томе, нису били оправдани турски изговори да Порта није у стању да превлада расположења у Албанији у погледу извршења одлука Берлинског конгреса; ипак, опасност је за турску власт постојала у томе што је Лига могла постати оруђе аспирација заинтересованих сила са стране.⁴⁹ Али-паша Шабанагић из Гусиња у ранијим недељама примио је задатак

⁴⁴ Actenstücke, Dok. 208, Скадар 29. VII 1878.

⁴⁵ ASMAE, Politica 1867-88, busta 222, N° 3529, Скадар 25. VIII 1878.

⁴⁶ ADMAE, CPC, Scutari, vol. XXI, 182, 183, 184, 186-7, Скадар 11, 15, 18, 19. VIII 1878; Б. Храбак, *Први извештаји*, 226-27.

⁴⁷ Actenstücke, Dok. br. 168; Б. Храбак, *Први извештаји*, 351.

⁴⁸ ADMAE, CPC, Scutari, vol. XXI, 194, 195-5', 201; Б. Храбак, *Први извештаји*, 273.

⁴⁹ Н. Ражнатовић, *Сукоб Црне Горе с Турском и Албанском лигом око извршења берлинског уговора о предаји Плава и Гусиња*, "Гласник Цетињског музеја" VI (1973), 43.

Порте да међу Арбанасима припрема отпор против уласка аустроугарске војске у простор Османлијског царства.⁵⁰

У последњој декади августа 1878. поткомитет Лиге у Скадру ставио је у покрет све полуге да би придобио поверење католичких племена за подухвате против одступања Подгорице и Спужа. Сви ти напори остали су без резултата, јер се увек рачунало са верским разликама: Подгорица је била муслиманска варош, а католици нису хтели да гину за муслиманске грађане. Судбина малих католичких заједница у подгоричком крају (Груде, Триепши) ипак није представљала изазов већим католичким племенима јужно од Скадра, чија територија ни по каквим одлукама није била укључена у Црну Гору. Скадрани су управо рачунали да ће због тих малих оаза католика успети да покрену снагу Мирдита и већих малисорских племена.⁵¹

Турски представник на Берлинском конгресу мушур Мехмед Али био је упућен на Косово, Метохију и у Подримље да приволи или примора Арбанасе и Лигу да поступе према одлукама из Берлина. Средишни комитет Лиге у Призрену прихватио је (27. августа) одредбе Берлинског уговора, али одмах се јавила фракција која је била под утицајем бившег кадије у Ђаковици Ахмеда Коронице, који је био члан цариградског Централног комитета. То је био разлог што мушир није испунио задатак предаје Црној Гори одлучених територија.⁵² Штавише, 6. септембра у Ђаковици убијени су Мехмед Алија и његова свита. Мушир је у Призрену тврдио да ће аустроугарска окупација у Босни и Херцеговини трајати само три године, што је примљено са неверицом. Убијен је и његов домаћин у Ђаковици, Абдулах-паша, први човек Лиге у Ђаковици, присталица Порте, а погинуло је укупно 400 војника (од којих 200 католика). Главни инспиратор побуне био је Ахмед Короница, али нема вести да је крвави кравал извео по налогу цариградског Централног комитета. Порта на велико крвопролиће, чак и својих аскера, није реаговала; маршал је жртвован да се Европи најеклатантније покаже да Турска није у стању да спроведе примљене одлуке Берлинског конгреса. У заверу или клопку били су увучени и жандармеријски мајор (бимбаша) Бајрам-ага Цури из племена Гаша и Шаћир-ага, један од главара племена Краснића.⁵³ Бајрам-ага погинуо је на маршаловој страни док је његов брат Исмаил водио племенску милицију која је бројала чак 20.000 људи.⁵⁴ Са завереницима је био повезан а Али-паша Гусињац, кога је Мехмед Али непосредно пре погибије ухапсио, али га је 1.200 Гусињаца под оружјем ослободило затвора. Гусињски муслимани напали су Србе у својој вароши; сакупили су све мушкарце од 5 до 20 година, тукли су их и обријали им главе. Један гласник Срба дошао

⁵⁰ В. Чубриловић, *Босански усџанак*, 344.

⁵¹ Actenstücke, № 208, Липич из Скадра 4. VIII 1878.

⁵² Исто, 224, Призрен 7. IX 1878; Б. Храбак, *Први извештаји*, 169.

⁵³ Actenstücke, Док. 229, 230; Б. Храбак, *Први извештаји*, 270-71.

⁵⁴ АЦГ, Писма и наредбе, бр. 36/5 од 29. VIII 1878; С. Поповић С. Радоњићу 20. VIII/9. IX 1878.

је црногорском поверенику на граници да прими налог о одговору на насиље; налога са Цетиња није било, него је дат савет како да се људи осигурају, уз предају нешто муниције.⁵⁵ У Скадру су гоњени људи словенског порекла па и као службеници страних конзулата.⁵⁶

Непосредно пре погибије Мехмеда Алије, на договор с њим о предаји Плава и Гусиња изабрана су тројица комесара (Симо Поповић, Гавро Вуковић, Перо Матановић). Но, 10. септембра на Цетиње је стигла вест да је маршал, коме су придодате значајније војне снаге (24 батаљона) убијен заједно са делом официра своје војне пратње. У ђаковичком масакру је, наводно, учествовао и Али-паша Гусињац, који је са својим присталицама, наводно, ноћу разбио и савладао маршалову војну пратњу. Поменута тројица комесара чекала су у Андријевици на маршалов позив, али га нису примили.⁵⁷

Пуна значења била је изјава коју је Пашко Васа дао 1. септембра отправнику италијанске амбасаде Галвањију: "Повређена у својим правима од стране Берлинског конгреса, Албанија је одлучила да оружјем у руци брани интегритет своје територије са било које стране да долази напад, од Црне Горе, Србије, Грчке или Аустрије. Територијални интегритет за нас је питање живота и смрти."⁵⁸ У то време Хусеин-паша је плашио чланове Лиге у Скадру како би један аустријски армијски корпус из Спича преко Црне Горе могао лако да се домогне Скадра.⁵⁹

Дистанцирање Лиге од Порте почело је са убиством Мехмед Алије. У организацијском смилу удаљавање је симболисало премештање Лигиног средишта из Призрена, који је представљао упориште Портиног утицаја, у Пећ, пијацу суседних племена, која су се држала смерница цариградског Централног комитета. За такав премештај нађен је изговор у непридржавању Призренаца бесе, закључене са Ђаковицом и Пећанцима. Скадар је одмах пришао Пећанцима, јер су се у граду аге и бегови налазили у позадини покрета, који су у маси водили представници племена која су опкољавала варош. Као и Призрен, Приштина је словила као спроводник Портиног уплива. Короница је претио да ће са 20.000 присталица упасти у те градове. Постојала је бојазан од покоља хришћана у Приштини, тим више што је после кравала у Ђаковици командант косовске дивизије (састављене од резервиста Арбанаса) изјавио да нема поверења у војнике којима командује.⁶⁰ Британски конзул у Скадру Кирби Грин налазио је да је Пећ оправдано изабрана за ново средиште Лиге, јер је ближа црногорској па и босанској граници.⁶¹

⁵⁵ ASMAE, Politica 1867-88, busta 226, № 3777; Б. Храбак, *Први извештаји*, 272-3.

⁵⁶ ADMAE, CPC, Turquie, vol. 320, 29-30 i 39-9' (2. и 3. IX 1878); Scutari, vol. XXI, 194, 195-7, 198-201.

⁵⁷ М. Вукчевић, *Сауервалдов дневник*, Београд 1931, 73-75.

⁵⁸ DDI, II-10, 519, Галвања 1. IX 1878.

⁵⁹ Lidhja, 223-4, br. 24.

⁶⁰ Actenstücke, Dok. 233 (10. IX 1878); Lidhja, 223-24; ASMAE, Politica 1867-88, busta 220, № 2816 (Solun 30. IX 1878, № 227).

⁶¹ Lidhja, 235, br. 32.

Код Лигиног поткомитета у Скадру такође се читавао дух отпора аустроугарском освајању Босне и Херцеговине. Гласови о успешном отпору Босанаца надахњивали су Скадрани да сличан пример домољуба треба и сами да покажу у борби против пружања Црне Горе.⁶² Средином септембра руководство Лиге образовало је три војна корпуса - један према Црној Гори, један за одбрану Новог Пазара и један око Скопља.⁶³

После убиства Мехмед Алије настао је привремен и растур Лиге, јер су се њени руководећи људи плашили реаговања Порте. Лига је обновљена после месец дана, у другој половини октобра.⁶⁴ У првој половини октобра Лига је претрпела осетну кризу, која је запретила њеном опстанку, но утицајима из Цариграда она је преброђена. Дервиши који су у то време у врло великом броју вршљали међу Арбанасима, распротирали су уверење да се борба за "дин" (веру) мора победоносно завршити. Таква агитација је делимично измирила крајности у два подељена арбанашка табора, с тим што су од Лиге одступили неки угледници, као Абдурахман-бег, муфтија Скендер-бег, Селим-ага и други. Они су повукли део бораца. Средишњи одбор Лиге хтео је да се одвоји од округа чији су припадници учествовали у маршаловом убиству. Једна фракција, пак, проповедала је оснивање новог савеза који би обухватио само тврдокорне округе (Баковица, Пећ, Гусиње, Дибра, Скадар). Старешине тога савеза били би Али-паша Гусињац, Ахмед Короница, кадија Мехмед ефендија. Тада је из Цариграда приспео један паша са више официра, са наређењем да преустроји војне снаге Лиге, која би била реорганизована у 180 батаљона са по 600 људи; допремљено је 31.000 пушака, 8 крупних топова, 6.400 револвера, 1.700 сабаља и 4.150 сандука муниције. Међу главаре Лиге подељено је 68.000 златних лира. То је све изазвало одушевљење и распаљен је фанатизам. Главнина Лигине војске имала се дислоцирати на Косовом пољу, у Косовској Митровици и Приштини; у Приштини би гарнизонирала шест а у Митровици осам батаљона; Приштина је добила пет ескадрона коњице са лаким топовима а Митровица девет.⁶⁵

Док је Приштина била против наметања националног јединства, чиме би се успоставио диктат цариградског Централног комитета, пристајала је на спремност Порте да се означене територије изруче суседним хришћанским државама.⁶⁶ Слична диференцијација се јавила и у Скадру. Главни трговци су се помирили са индицираним стањем, хватајући везе са Цетињем да би омогућили рад својим пословним повереницима у Бару и Улцињу. С друге стране, дух отпора окупацији Босне и Херцеговине надахњивао је чланове скадарског поткомитета. Скадарски лигаши су тражили предузимање офанзиве против Србије, али не и

⁶² ADMAE, CPC, Scutari, vol. XXI, 202-4 (Скадар 1. X 1878); Б. Храбак, *Арбанаси и њихова лига*, 46; ASMAE, Politica 1867-88, busta 220, N° 3846 (Солун 30. IX 1878, бр. 227).

⁶³ ASMAE, Politica 1867-88, busta 220, N° 3455, Галвања из Цариграда 10. X 1878.

⁶⁴ А. Хадри, н. н., 47-8.

⁶⁵ Исток (Београд) 28. IX 1878, 1-2.

⁶⁶ ASMAE, Politica 1867-88, busta 220, N° 3816 (30. IX 1878, Солун).

према Грчкој, мада су обавезе предавања територија постојале и према Грчкој, и то у знатно већим размерама. Лигин Национални комитет одбране, његово средишно тело, распало се и свело се на минимум.⁶⁷ У том расулу Лиге, нови центар Лигине фракције племена и пограничног становништва (дакле првобитна лига брђана) одбио је тражену помоћ Али-паше Гусињца. Чак су се јавиле распре између Ђаковице и новог центра у Пећи, и то зато што је Пећ дуговала неку "крв". На једном састанку готово је требало да дође до оружаног обрачуна и да падне нова крв; бивши ђаковички кадија Короница умало није убијен. Односи у руководећим круговима Лиге и даље су били оптерећени старим непријатељствима између племена Гаша и Краснића.⁶⁸ Тако су Арбанаси и у племенима ушли у редовну колотечину живота, не научивши ништа и не заборавивши ништа. Стари пљачкаши Призрена, Љумљани, једва су дочекали да се борбено јединство ишчашило и да могу пленити по старом обичају; они су једва спречени да не изведу крваву отимачину у бившем средишту Лиге. Скадарски конзул Британије К. Грин дао је (крајем октобра 1878) следећи суд о Лиги: "Вољан сам да придајем значај Лиги само као организацији места директно погођених територијалним уступцима, које (берлински) уговор чини Црној Гори а не као организацији која било каквим снажним везама обухвата остатак Албаније. Она би, међутим, могла бити коришћена од оних који су склони нереду, као заклон за напад на богате и напредне суседе".⁶⁹

Руски амбасадор у Цариграду Лобанов тврдио је да Лига непосредно крши одредбе Берлинског конгреса. Лобанов је тих дана био обузет арбанашким догађајима. Он се посебно трудио да установи да ли се међу Арбанасима исказује национални дух, о чему су морале водити рачуна велике силе, јер национални дух неодложно је водио стварању независне Албаније. Лобанов је говорио: "Независна Албанија била би за Русију друга Црна Гора, која би под њеним окриљем, ако затреба, могла се супротставити амбицијама аустријским, грчким, српским, црногорским па чак и бугарским". Руски амбасадор се распитивао што ће учинити Порта за одржавање свога престижа у Албанији и за освећење Мехмед-Алијине погибије.⁷⁰ Као што се види руски, али и француски, представник на Босфору због интереса својих земаља, били су спремни да се заложу за стварање велике арбанашке државе, ако би се она показала спремна да спроводи курс поменутих сила, нарочито у погледу задржавања Аустро-Угарске од надирања према Солуну. Такву, али јасније образложену политику, водио је и италијански конзул у Скадру, Бернардо Берио.

⁶⁷ ADMAE, CPC, Scutari, vol. XXI, 20-24 (1. X 1878); B. Hrabak, *Arbanasi i njihova liga prema okupaciji Bosne i Hercegovine 1878. godine*, Prilozi Instituta za istoriju XVI, Sarajevo 1879, 46.

⁶⁸ Actenstücke, Dok. 247.

⁶⁹ Lidhja, 325.

⁷⁰ ASMAE, Politica 1867-88, busta 220, N° 3755 (10. X 1878, Цариград); ADMAE, CPC, Turquie, vol. 420, 60, 64, 68-8' (2, 9, 11. и 13. IX 1878).

Један аутор узима пленарно заседање Лиге од 27. новембра 1878. као прекретницу у оријентацији Лиге у борби за аутономију а против Портине манипулације Лигом.⁷¹

Кад је обновљен рад Лиге, од средине октобра 1878. опет су се, чак јасније него раније, показале разлике у ставовима између католика и муслимана. Муслимани, и док је центар Лиге био у Призрену и касније, били су непријатељски расположени не само против православних Словена него против хришћана уопште. Такав начелан став сметао је Лигином пододбору у Скадру, где се поред муслиманског башибозука морало рачунати и са католицима у племенима као и у Скадру. У другом турско-црногорском рату Малисори и Мирдита били су укључени у башибозук. Католички брђани у се бринули о малим католичким заједницама које су биле у опасности да буду захваћене црногорским ширењем али не и судбином Подгорице.⁷² Једном речју, католици, крајем октобра, нису били расположени да се туку са Црногорцима.⁷³ Специфичност Лигине организације у Скадру и према Црној Гори састојала се и у томе што ту није било мухацира,⁷⁴ који су могли, као према Србији, постати војна окосница у подухватима Лиге.

Делегати који су и даље чекали у Андријевици пропустили су изасланике пљеваљског муфтије са писмима за Цетиње и јавили су (првих дана новембра) да су разумели да Гусињици траже да се предаја њиховог краја одложи за пролеће, како би заједно са Пљевљацима могли да се боре против наступања Аустријанаца.⁷⁵ Средином новембра скадарским муслиманима изгледало је како је Лига замрла, па су на једном од својих скупова решили да упуте делегата да буде обновитељ Лиге.⁷⁶ Они вероватно нису били подробније обавештени о томе да су (првих дана новембра) турски државни делегати приспели на Цетиње, постављајући питање црногорске предаје Улциња. Црногорски војни квартир се тада налазио између Бара и Суторине. Аустријанци у Херцег-Новом су сазнали да су два турска батаљона маршовала за Скадар. Постојали су гласови да се припрема и турска флота и да ће 18 оклопњача кренути ка северу.⁷⁷

Шестога децембра у Скадру је одржана скупштина Скадрања и Подгоричана; било је присутно 300, између којих 22 старешине; позвано је и неколико главара католичких племена и католика Скадрана као и неки конзули, али се они нису појавили. Најпре су реч узели подгорички представници, који су тражили помоћ од Скадрана, с обзиром на то да је било јасно да их је султан заборавио; саопштили су да би,

⁷¹ S. Rahimi, *Pitanje ekonomije Albanije u okviru Osmanskog carstva 1877-1883*, ANUBiH, Odjeljenje društvenih nauka, knj. IV, Sarajevo 1877, 333.

⁷² Б. Храбак, *Католици 1878-81*, 379, 387.

⁷³ ADMAE, CPC, Scutari, vol. XXI, 202-4, 207-9, 232 (22. X 1878).

⁷⁴ Н. Ражнатовић, *Сукоби*, Гласник Цетињских музеја VI (1973), 63.

⁷⁵ АЦГ, Управа за спољашњост, бр. 14/1878 (21. X 1878).

⁷⁶ Б. Храбак, *Католици 1878-81*, 390.

⁷⁷ Wiener Allgemeine Zeitung 6. XI 1878, 2 (Херцег-Нови 6.1 9. XI 1878).

ако би дошао из Цариграда какав нови командант, у Подгорици с њим свршили као Ђаковичани са Мехмед-Алијом. Са Хусеин-пашом скуп је, међутим, био задовољан, те је закључено да му се неће дозволити да напусти Скадар. Скуп је обавештен да је Лигина скупштина изнова почела да се сазива у Призрену, и да се говори да ће Ариф-паша посетити Скадар, али није прецизирано кад би то могло бити. Са скупштине је послат један изасланик у Призрен да се обавести да ли ће средишни комитет слати појачања у Подгорицу и са колико пушака.⁷⁸ Значајне су вести да је Лига обновила свој рад, и са скупштином организације, у Призрену, а не у фракционашкој Пећи. Последњих недеља 1878. године главно питање Лиге било је одбрана Подгорице.

II

Прва половина 1879. године није била време интензивних односа у турско-црногорској политици - све до месеца јуна.

Поводом предаје Подгорице, Спужа и Жабљака Црној Гори руски представник на Цетињу Јонин сазвао је 4. јануара 1879. главаре брђана и угледне муслимане Скадра да им саопшти Портино наређење о предаји тих градова и затражи да се не ангажују у отпору владиној заповести, да не би настале нове потезице. Горштаци нису ништа рекли, али су истога дана главари "пет планина" дошли валији, који им је такође саопштио директиву о предаји не само поменутих градова него и Плава и Гусиња Црној Гори. Племенске старешине су саопштиле да ће поступити по наређењу суверена.¹ Петог маја париски католички *Монд* јавио је о постављеном питању евакуације Спужа, Подгорице и Жабљака, али да Арбанаси мисле да се боре за одржавање тих гарнизона према Црној Гори. Лист је обавестио како Арбанаси неће добити пуну независност него широку аутономију, чијим ће руководећим органом управљати Назиф-паша; предвиђено је да гувернера за удружене арбанашке крајеве бирају сами Арбанаси, чији ће језик на том подручју бити службени; Арбанаси који неће кидати са султаном биће снага против устанка у Македонији. У исто време лист је јавио о српским делегацијама из Призрена и Пришине у Нишу, које су тражиле српску анексију освојених крајева Србији. Девеотога јануара *Монд* је обавестио о једној конференцији сазваној на иницијативу Порте у Скадру, на којој је било и делегата из Зогаја и из других угрожених крајева, којим је скупом руководио Хусеин-паша; на конференцији се говорило о припајању Спужа, Подгорице и Жабљака Црној Гори и евакуацији муслимана из тих насеља односно и из среза Бојане. Лист је јавио да је турска влада именовала Хаарифи-пашу за новог намесника Скадра.²

За Црну Гору је најпре било најважније да се домогне Спужа, Подгорице и Жабљака, јер су два првопоменута града дубоко задрала

⁷⁸ АЦГ, МУД, Писма, бр. 316, В. Пламенац из Улциња 24. XI/6. XII 1878 М. Врбици.

¹ ASMAE, *Politica* 1867-88, busta 222, N° 177, П. Т. Тониели из Скадра 5. I 1879.

² *Le Monde* 5, 7, 9. и 11. I 1879.

у црногорску територију. Тек после тога се реално и са изгледом могло поставити питање Плава и Гусиња, што је требало повезати са предајом Улциња Турској. После преузимања Подгорице књаз Никола је преко британског конзула у Скадру Кирби Грина покренуо и питање Плава и Гусиња, односно обележавања граничне линије. Грин је у току каснијих разговора навео књаза да прихвати замену Плава и Гусиња за Улцињ који су Црногорци раније заузели па фебруара 1879. вратили Турцима. Аустро-Угарска је у насталим преговорима помагала идеју о размењивању територија, како би Црну Гору што даље одгурнула од Пећи и Метохије.³ Предаја Улциња фебруара месеца обављена је као компензација за Подгорицу.

Да би задржавањем Плава и Гусиња спречила Црну Гору да се примакне Метохији и Косову, Порта је поново (фебруара - марта 1879) предузела кораке да оживи деловање Лиге, на чему су тада на терену, поред босанских емиграната, радили Исмаил-беј, муфтија Јумер и Љатиф Скопљак.⁴ Још фебруара месеца Порта је на Косово упутила Ахмед Мухтар-пашу, који је био изабран за председника Лиге, али није успео у преузетој мисији. Лигу је стварно и тада водио цариградски Централни комитет на челу са Абдул-бегом Фрашеријем (из Епира), који је такође привремено боравио на Косову, где су почеле вршљати бугарско-македонске чете, које је требало сузбити. Лига није могла да се консолидује, па Ж. Лармеру налази да је једна њена фракција 1. јула 1879. основала неку нову Лигу, тј. реорганизовала је постојећу Лигу.⁵ Кад је у Цариграду закључена конвенција о Новопазарском санџаку, војни вођ Лиге Јусуф-беј, путујући у Јању, посетио је Нови Пазар и Скадар.⁶

Према једном извештају из марта 1879, по Портиној заповести требало је регенерисати Лигу; новац за тај посао давао је новопазарски војни заповедник, тобоже из депозита Лиге.⁷ Скадрани су (априла 1879) немило пратили потезе заинтересованих хришћанских велесила, Аустро-Угарске и Италије. Чак и арбанашки католици су зазирали од могућег аустроугарског поседања Бара, Спича и Новог Пазара.⁸ Средиште Лиге маја 1879. године, према тврдњи Спиридона Гопчевића, пребачено је у Скадар.⁹

Неки угледници из Бијелог Поља обраћали су се Црногорцима за солидаран отпор аустроугарском успостављању војних посада у Санџаку (Осман-паша Вучевић, професор Сулејман, Ајшин-ага Љуш). Ови локални прваци свакако нису припадали Лиги.¹⁰ Чак и Русија је преко повереника радила против аустроугарских позиција у Старој

³ Н. Ражнатовић, *Берлински конгрес*, 1, 127, 153, 154.

⁴ Ј. Хаџи-Васиљевић, *Арбанашка лига*, 9.

⁵ J. Larmeroux, н. д., 230-1.

⁶ Српске новине (Београд) 23. V 1879.

⁷ Ј. Хаџи-Васиљевић, *Арбанашка лига*, 90.

⁸ Глас Црногорца 7. IV 1878, 4.

⁹ S. Gorčević, *Oberalbanien und seine Liga*, Leipzig 1881, 91-201.

¹⁰ АЦГ, МУД, Писма и наредбе, бр. 354 од 3/15. XII 1878.

Рашкој. Аустроугарски посланик из Београда јавио је да су Руси успоставили складиште наоружања у неким местима Санџака, где је образован одбор петроградског Славјанског друштва да би се појачала пропаганда против црно-жуте Монархије.¹¹ У Сјеници је политички радио Црногорац Мило Радосавовић, за кога је српска влада тражила да се удаљи из касабе.¹² Италијански конзул у Скадру (септембра 1879) сматрао је да је књаз Никола предузимао маневре да припомогне аустроугарску окупацију неких санџачких градова, али тако да се аустроугарски утицај не прошири на католичке жупе северне Албаније.¹³ Књаз није попреко гледао на успостављање аустроугарских гарнизона у Пријепољу, па чак ни у Пљевљима, такорећи на црногорској граници.¹⁴ Порта се до јесени 1879. помирила са судбином да се Црна Гора прошири до Гусиња, што значи и према Метохији.¹⁵

Аустроугарска дипломатија, штитећи арбанашке католике, тражила је од турске власти (јуна 1879) да предузме што ефикасније мере против фанатизованих хоџа и других муслиманских верских представника; указано је да је скопски муфтија Абдул-ефендија подстрекавао арбанашко становништво да покоље Црногорце; муфтија је на то затворен и спроведен у солунске тамнице, а у арбанашке крајеве Порта је послала неке утицајне духовнике да умирују народ. Беч је био противан и русофилској политици Црне Горе, и зато је у граничном спору био на арбанашкој страни, рачунајући да ће тако лакше остварити своје планове са Баром и зетском обалом. У том смислу говорио је аустроугарски конзул у Скадру локалном шефу Лиге Али-паши Гусињу. Стога је била створена општа сумња да Аустро-Угарска подстиче борбе Арбанаса против предаје Плава и Гусиња и радикализује Арбанасе против Црне Горе. У суштини, Балхаусплац је настојао да појача противуречности између Арбанаса и Црногораца како би сам извукао користи у овладавању јадранским обалама.¹⁶

Јуна 1879. Порта је сменила гувернера Хусеин-пашу. Њега је тадашњи орган црногорске владе оценио као лошег и рафинираног функционера, иначе турског фанатика, који је на свој начин примењивао међународно право. За његово име *Глас Црногорца* везао је смутње и немирно стање око Ђаковице и Пећи па коначно и убиство Мехмед Алије; паша је окривљен да је администрацију и финансије водио по свом нахођењу. У чланку посвећеном раду одбора за разграничење лист је писао да је турски комесар у комисији која је радила у Скадру директно ометао налог о предаји Гусиња и Плава, и то по интенцијама

¹¹ К. Iović, *Austro-ugarsko zaposjedanje Novopazarskog sandžaka 1879. godine*, Godišnjak Istorijuskog društva BiH IX, Sarajevo 1958, 122, 124.

¹² Архив Србије, МИД, ПО 1879, фасц. I, б/2, бр. 299 од 16/28. VI 1878.

¹³ ASMAE, *Politica* 1867-88, busta 225, N° 3785 (25. IX 1879).

¹⁴ DDI, II-12, 355, N° 343, - Вид. и: *Глас Црногорца* 15. IX 1879, 3.

¹⁵ DDI, II-12, N° 343.

¹⁶ С. Димевски, "Партизанска лига" според извештаите на страните конзули, "Гласник ИНИ", Скопје, бр. 3/1973, 116, 119-20.

цариградске владе.¹⁷ Хусеин-пашин прилог таквим настојањима састојао се у томе што се трудио да католичке Малисоре и Мирдите уврсти у борбу против Црне Горе, ослањајући се на солидарност племена према будућности малих католичких оаза које су имале бити предате Црној Гори. Чак се причало да је паша послао Пренк Биб Доди 6.000 пушака да би се толико бораца извело у Скадар и на бојиште.

У пролеће 1879. године у Лиги је јачао верски, муслимански елеменат. Отпор Арбанаса на северној страни стекао је муслимански карактер. Постојала је реална опасност да дође до нереди на верској основи.¹⁸

Питање Плава и Гусиња почела је да решава комисија за разграничење стварно тек јуна 1879. године. Турска, Енглеска и Немачка одлагале су решавање тога питања, пребацивши га најпре у 1879. годину а затим током те године.¹⁹ Затим је турски комесар затезао решавање спора око острва у Скадарском језеру Горице Топал, позивајући се на непрецизну карту бечког генералштаба. Комисија је ипак већином гласова одлучила да се Плав и Гусиње, сходно берлинској одлуци предају Црној Гори.²⁰ Црна Гора, чија је војска била изнурена вишегодишњим војевањем, није била у стању да поседне Плав и Гусиње, те је била приморана да пристане на замену за Улцињ са округом до доњег и средњег тока Бојане.²¹ Треба признати да је Цетиње потценило Арбанашку лигу, што се показало нарочито у бојевима децембра 1879. године.²²

Порта је мислила да реши питање Плава и Гусиња на тај начин што је повукла регуларну војску и ратни материјал из тих касоба, дозволила да у та места уђу Лигине јединице, а затим је позвала Црну Гору да поседне добијено односно да се крви са Лигом. Лига је намеравала да из дубине Албаније доведе снаге да бране та места. Црногорска влада је третирали Лигу као експонента Порте, тражећи од ове да повуче и Лигине снаге и да варошице преда директно црногорским комесарима и војсци. Иницијативу за замену Плава и Гусиња предузео је аустроугарски конзул Липич (августа 1879), пославши о свом предлогу писмо племенским главарима и турским функционерима.²³ Док се комисија налазила у Подгорици, њој је из Гусиња стигло писмо, којим је тражено да се при разграничењу не игноришу Арбанаси, него да на састанку у Гусињу присуствују и главари и барјактари. Писмо је било озваничено печатима: Гусињског комитета јавног спаса (огранак Лиге), плавског

¹⁷ Глас Црногорца 30. VI 1878, 1; 2. VII 1879, 1. - О успостављању границе линијом Гусиње - Динош вид.: Архив Института за историју Црне Горе, Мемоари С. Поповића, св. I, бр. 20). Поповић то није рекао, али је књаз свакако благонаклоно гледао на окупацију Босне и Херцеговине и на успостављање гарнизона у бившем Новопазарском санџаку, надајући се у подршку Беча у свом успостављању границе на некатоличком граничном подручју. О муслиманима који су припадали Црној Гори вид. исте *Мемоаре*, св. II.

¹⁸ Б. Храбак, *Сукобљавања, "Истраживања" IX*, 116, 125.

¹⁹ М. Вукчевић, *Сауервалдов дневник*, 75.

²⁰ Глас Црногорца 2. VI 1879, 1.

²¹ Ј. Вукотић, *Успомене из шри раиџа*, Београд 1996, 14-15.

²² Н. Ражнатовић, *Сукоб*, "Гласник Цетињских музеја" VII (1979), 51.

²³ Н. Ражнатовић, *Берлински конгрес*, 156, 157, 163, 172.

поглавара Рифаата, поглавара Ђаковичког округа Абдулаха, поглавара пећког округа Хајредина, призренског Нуредина и дебарског Јусуфа. Министар унутрашњих послова М. Врбица писао је С. Радоњићу, делегату у Цариграду: "С каквим правом ови људи, поданици и чиновници турски, који насељавају пределе царевине, где Порта има своју регуларну војску, мешају се у питања Гусиња, и то начином официјелним, управљајући на међународну комисију једно писмо које има одношај к државној политици."²⁴

Такво расположење у Плаву и Гусињу није одговарало оном из јануара 1879. године. Наиме, кад је црногорска војска узела Бар, из Плава и Гусиња стигла је на Цетиње делегација с молбом да црногорска војска поседне места. Слична порука је учињена септембра 1878. комесару у Андријевици, с поруком да се случај са Мехмедом Алијом у Ђаковици тиче само његове личности.²⁵ Стање крајем лета било је тешко и у Доњим Васојевићима, где је башибозук из Бихора, Рожаја и Ругове убијао људе, говорећи да то плаћају због Мошкова. У беранском крају су повећане дажбине, а кајмакам Шериф Хоџић није примао никакве рекламације; ништа није могао да помогне Панто Цемовић, Портин повереник.²⁶

Почетком октобра одржана је у Призрену Лигина скупштина. Прва тачка дневног реда односила се на положај Турске, који је означен као лош. У томе је нарочито изричит био Абдулах-бег, делегат са стране, из Валоне; тражено је да се више ангажује низам; наведено је да скитнице и зулумћари из Ђаковичке и Пећке нахије тумарају, пљачкају и причају против мира и поретка, изводећи насиља по Србима али и по Турцима. Они угледници који су мислили другачије од њих (на пример хаџи-Мустафа из Тетова, Халим ефендија и други означени су као издајнице које треба побити. Лигина скупштина је решила да се нико од суседа па ни Аустро-Угарска не нападају, али да се ниуколико не дозволи да остваре добитке према одлукама Берлинског конгреса; посебно је наглашено да се Плав и Гусиње неће дати; у случају рата дићи ће се на оружје 230.000 људи, од којих би Пећ и Ђаковица послале 15.000 наоружаних против Црне Горе. Приштински Арбанаси повереници Србије јасно су закључили да је изречене ставове Лигина скупштина учинила у дослуху са Портом. Шестога октобра одржан је састанак, на коме је присуствовао и миралај (мутесарифов заступник), као и Али Драга из К. Митровице; на њему је решено да свака нахија и варош изабере по два депутата за рад средишњег тела Лиге.²⁷

У току октобра Лига је мобилисала муслимане, док католици нису били за сукоб са Црном Гором. У Плав и Гусиње су крајем месеца

²⁴ АЦГ, МУД, бр. 215 (22. VIII/3. IX 1879).

²⁵ Глас Црногорца 6. I 1879, 1-2.

²⁶ Исто, 1. IX 1879, 3.

²⁷ Исток 7. X 1879, 2-3, допис из Приштине од 24. IX 1879 (према обавештењу Зејнела Абрије и других Арбанаса); Глас Црногорца 29. IX 1879.

упућени добровољци. Црногорски бродићи на Бојани су ухваћени и задржани.²⁸

Италијански дипломати из Цариграда, Рима и Црне Горе су неповезани закључили да је Арбанасе и њихову Лигу против Црне Горе помагала Порта.²⁹ Британска дипломатска служба била је још агилнија. Конзул у Призрену Ст. Џон је извештавао о делатности Лиге, посебно о ставовима члана руководства Али Абдије против Аустро-Угарске. Конзул је констатовоао да се Лига залаже за независност Албаније. Конзул у Скадру после пада торијеваца у Енглеској почео се критички изражавати о Лиги, јер је британска влада постала мање туркофилска него ранији Дизраелијев кабинет. Он је сматрао да се о Лиги не може говорити као о организацији са континуираним радом, него као о политичкој творевини коју је турска влада активирала кад јој је Лига била потребна против обавеза које јој је наметнуо Берлински конгрес.³⁰

Али-паша Шабанагић из Гусиња повезао се са Аустро-Угарском преко чланова аустроугарске контралиге Арбанаса, конкретно са Мустафа-пашом и Анастасијем Мојси из Драча.³¹ После уласка аустроугарске бригаде у градове Санџака у Скадру је паша успоставио контакт и са тамошњим конзулом Липичем, и то у својству шефа Лиге чије се седиште тада налазило у Скадру. Липич је настојао да продуби јаз између Арбанаса и Црногораца, подржавајући арбанашку страну у спору око Плава и Гусиња.³²

Четвртога децембра 1879. у једном инциденту на демаркацијској линији настао је окршај и крвопролиће у коме су страдали и многи Црногорци, који су после инцидента били нападачи. Један јачи одред Арбанаса напао је најпре црногорске предстраже код села Велике, потиснувши стражаре иза насеља. Затим је ступио у противнапад Тодор Миљанов Вуковић са два васојевићка батаљона, па је брзо потиснуо Арбанасе, а затим наставио наступање у правцу Плава и Гусиња. Видевши Тодорово напредовање, Марко Миљанов је са батаљонима кучким и братоножићким упао дубоко у арбанашке положаје без крилних заштитница. Арбанаси су га, наступајући са бокова и леђа, опколили, па су се Кучи и Братоножићи нашли у пуном окружењу. У долини села Новшића, у дубоком снегу и по мразу снаге Марка Миљанова пружице су снажан отпор, али су претрпеле тешке губитке. Увече су стигли у помоћ морачки и ровачки батаљон, разбили су обруч и омогућили су десеткованим борцима Марка Миљанова да се извуку. Исте вечери се повукао и одред Тодора М. Вуковића. Тим бојем учвршћене

²⁸ Н. Ражнатовић, *Берлински конгрес*, 190-11.

²⁹ DDI, II-12, (Рим 1987), 223, № 298 (Цариград 19. X 1879); 238-9, № 323 (Дубровник 27. X 1879); 316, № 448 (Цариград 7. XI 1879).

³⁰ Б. Храбак, *Сукобљавање*, 119, 142.

³¹ ASMAE, *Politica* 1867-88, busta 225, № 4693, Скадар 29. XI 1879, бр. 26.

³² Б. Микић, *Призренска лига и аустроугарска окупација Босне и Херцеговине и заједнање Новопазарског санџака (1878-1879. године)*, "Balcanica" IX, Београд 1978, 302.

су позиције Лиге а њени припадници су стекли самопоуздање за борбу са Црногорцима.³³

О том боју код Велике и Новшића око предаје Плава и Гусиња објављено је више написа у *Гласу Црногорца*, гласилу црногорске владе.³⁴ Ставом Порте у преговорима око Плава и Гусиња позабавио се и један уводник београдског листа *Исток*, орган државника Јована Ристића. Преговори су трајали десет недеља од краја октобра до краја децембра 1879. између црногорског опуномоћеника и турске владе. Мухтар-паша је са пет батаљона послат у Гусиње, али је предаја двеју касаба смишљена на брз и лукав начин, који Црна Гора није прихватила; она је тражила да се Плав и Гусиње службено предају црногорским комесарима и војсци, а не мештанима, тј. Лиги и да у томе треба да посредују велике силе. После Новшића Цетиње се више није поуздавало у мишице својих ратника.³⁵ О црногорско-арбанашком разграничењу писао је и бечки лист *Месаже де Виен*, наклоњен Фрашерију и Лиги.³⁶ *Глас Црногорца* је две Портине ноте оквалификовао као бацање песка у очи, док је подржао руски предлог да велике силе заједнички интервенишу и омогуће предају Плава и Гусиња, јер Турска оружјем и храном из Призрена и Скадра снабдева Лигу.³⁷

III

Година 1880. почела је нападом гусињских Арбанаса (8. јануара) на црногорске положаје у близини Плава, спаливши потом више села у околини Андријевице. Док је Европа мировала, италијанска влада је тражила начина да се избегне ратна опасност, па и да се предупреди мешање Аустро-Угарске на Јадрану, где је Албанија била удаљена од италијанске обале мање од 80 километара. Рим је предложио Цетињу да пристане на замену територија и да прими територије на реци Цијевни и у долини Врмоша.¹

Чланови Лиге у Скадру протестовали су Порти после Мухтар-пашиног прогласа Арбанасима, а конкретно због спремности да се жртвују католички локалитети Хоти и Груде; тај протест је формално уложен скадарском валији Изет-паши, с тим да се он отпрати у Цариград. Један хотски барјактар упозорио је пашу да, ако се потврде вести о потписивању акта о предаји та два мала племена, да ће тангирана пле-

³³ Н. Ражнатовић, *Берлински конгрес*, 198, 199.

³⁴ Глас Црногорца 1. XII, 8. XII 1879, уводник.

³⁵ Исток 18. XII 1879, уводник.

³⁶ *Messenger de Vienne* 19-26. XII 1879, 1) - Исти лист је (31. XII 1879, 3) објавио проглас Мухтар-паше да су за Порту Плав и Гусиње црногорски. Трећег јануара исте новине (стр. 3) су објавиле позив у име султана Арбанасима да се неprotиве предаји двеју касаба. Десетог јануара (стр. 3) исти лист је претио гусињским Арбанасима ако ће се тући против Црногораца.

³⁷ Глас Црногорца 22. XII 1879, 1-2.

¹ J. Lamareoux, н. д., т. I, Paris 1918, 233.

мена изјавити да више нису султанови поданици, и да ће се борити за арбанашку независност.² Црној Гори је (још децембра 1879) претила опасност и од Бијелог Поља и Мојковца, јер су стизали на Цетиње гласови да 1.500 војника муслимана мисли да нападне на црногорско подручје. Ноћу између 6. и 7. јануара неколико десетина муслимана упало је у Колашинска Поља, а сутрадан им се придружило 500 муслимана који су били приморани да се иселе из Колашина (под вођством Фејза Каљевића) као и 200 Бјелопољаца (на челу са хоџом Рушмиром). До судара са Црногорцима није дошло, јер су се "Турци" задовољили убиством једног Србина мештанина. У Бихору, Беранама и Рожају ширила се агитација да треба 15. јануара напасти Црногорце, којима је припало Горње Полимље.³

У првој декади фебруара Порта је јавно изјавила да је спремна да компензира Црну Гору за непредавање Гусиња и Плава. За приближавање ставова Цариграда и Цетиња јавио се италијански амбасадор при Порти маркиз Корти као посредник. Средином фебруара Корти је почео своје посредовање разговором са турским министром иностраних дела и председником владе Савас-пашом, који је био спреман да се преда део Гусиња насељен Словенима и племе Груда са локалитетима у подгоричкој равници.⁴ На такве компромисне предлоге Аустро-Угарска је намеравала да ојача снагу Лиге у Скадру, подстичући католике да се збију са муслиманима. Пренк Биб Дода се заиста приближио Ходо-беју, шефу скадарске полиције, првом човеку Лиге у Скадру и аустроугарском плаћенику. Прво зближење била је честитка са потписима обојице Гледстону на преузимање владе у Енглеској, а у Скадру је преовладало уверење да Арбанасима више одговара широка аутономија него угрожена независност.⁵ То је одговарало и Двојној Монархији. Кад се у рано пролеће почела ширити вест да се племена Груде и Хота заиста замењују за Плав и Гусиње, конзул Кирби Грин је забележио да је у Скадарском вилајету избило одушевљење за одбрану земље, раније непознато, чему су нарочито допринели истакнути католици у Скадру. То није била заслуга Лиге, већ деловање Аустријанаца и њиховог новца. Паша и представници управног апарата су то одушевљење дочекали покретањем државне машине да се Порта избави изнуђених обавеза.⁶

У другој половини марта 1880. скадарски муслимани су предузели кораке да се обнови Лига, која је и у Скадру, као и у Призрену и Пећи, увелико замрла. Агитације је ваљало синхронизовати с акцијама како би се људи подстакли против Црне Горе. Житељима Хота, Груда и Климента било је забрањено да одлазе у Подгорицу на пазар, јер се та варош већ налазила у рукама Црногораца; њима је наложено да спрече инфилтрацију поданика књаза Николе у њихова и суседна отоманска по-

² Б. Храбак, *Карловци 1878-81*, 400.

³ Н. Ражнатовић, *Сукоб*, "Гласник Цетињских музеја" VI (1973), 68-70.

⁴ *Le Messager de Vienne* 6. II 1880, 3; 11. II 1880, 3; 18. II 1880, 3.

⁵ Б. Храбак, *Католици 1878-81*, 404.

⁶ Исто, 400, 412 (помиње и уступање Климента).

дручја. За држање католика била је важна порука коју је послао један фрањевац из Груда коју је поруку послао са Цетиња; у писму је јавио неким главарима да ће књаз ускоро посести подручја Груда, Хота и Климената. Обавештење је деловало и на скадарске муслимане, па су Лиги као главној одбрамбеној снази пришли и неки који то раније нису учинили.⁷

Првога априла највећи број главара малих племена и скадарски католици сакупили су се на већање на скадарском пазаару; иако су људи били дезинформисани, општи је закључак био да се помогну мала племена која су живела око Скадра у пружању отпора црногорској навали; збориште наоружаних племеника имао је да буде Коплик, а за старешину извикан је Пренк Биб Дода.⁸ Окупљање католичких племена није имало везе са Лигом, те је промовисана одбрамбена тактика, док је Лига проповедала офанзиван поход; муслимани су ипак успели да део католичких племена загреју за операције против Подгорице и Бара, говорећи да ће Лига мобилисати 15.000 људи из области северне Албаније, не рачунајући контингент војника који је већ имао Али-паша Гусињац.⁹

У жељи да одбране своја подручја, мала племена су прихватила обећања Лиге, која би их заштитила, чак да се о њихове протесте од месеца марта Порта оглуши. Представници 11 малих племена и прваци претежно католичке Кучке Крајине (али не и главари већих племена из дубље унутрашњости Албаније) обишли су (1. априла) све стране конзуле, овога пута и руског и грчког, улажући протест предавању територија.¹⁰ У Цариграду се знало да је Лига покренула католике Хота, Груда и Климената да онемогуће уговорену замену територија за Плав и Гусиње. Истога дана (4. априла) султан је издао ираду о компензацији за Плав и Гусиње, према предлогу италијанског амбасадора Кортија.¹¹

Кад су представници Хота, Груда и Климената поново (9. априла) послали делегате у Скадар и тражили подршку да не припадну Црној Гори, један члан Лиге предложио је да представници племена и Скадрани упуте нови протест Порти; Скадрани су обећали 300 бораца, али су указали да праву војну помоћ треба тражити од Мирдита, који се нису оглашавали. Онда су брђани за учешће у борби тражили од Лиге 12.000 пушака и 1.000 товара кукуруза (што би платили Скадрани). Мутесариф Изет-паша је изјавио да неће спроводити владино наређење о предаји поменута три племена Црној Гори, него ће тражити да га султан ослободи дужности. Нејасну ситуацију је користила Хабсбуршка Монархија да ојача своје позиције међу малим племенима, а муслиманима Гусиња скадарски конзулат давао је плате, жандармима дарове.¹²

⁷ DDI, II-12, 53, 55, 58.

⁸ Исто, 60, 63-6; ASMAE, Politica, 1867-88, b. 226, N° 1228.

⁹ ASMAE, Politica, 1867-88, busta 226, Скадар 3. IV 1880.

¹⁰ ADMAE, CPC, Scutari, vol. XXII, 17-18 i 72-3 (Скадар 6. IV 1880); ASMAE, Politica, 1867-88, busta 226, N° 1227 (6. IV 1880); Lidhja, 274-5.

¹¹ ADMAE, CPC, Turquie, vol. 435, 32-2' (Цариград 4. IV 1880).

¹² Исто, Scutari, vol. XXII, 79 (9. IV 1880); ASMAE, Politica, 1867-88, N° 1190 (10. IV 1880); ASMAE, busta 226, N° 1226, 3. IV 1880.

У самом Скадру Аустрија је радила преко шефа полиције Ходо-беја, који је на седници Лиге 8-9. априла предложио да обједини све снаге са одбрани угрожених крајева муслимана под његовим и католика под заповедништвом Биб Доде.¹³ У сенци Аустро-Угарске тих дана био је Али-паша Гусињац, који је угроженим племенима (пре 5. априла) понудио 400 бораца.¹⁴

Дванаестог априла потписан је споразум између Савас-паше, председника турске владе, и Г. Вуковића о евакуацији турске војске са уговорених локалитета, што су велесиле прихватиле шест дана касније.¹⁵ Две споразумне стране и шест великих сила донеле су протокол о демаркацији турско-црногорске границе. Линију је предложио британски члан Комисије за разграничење, и она је полазила од Скадарског језера на залив Кастрата и Хота, ишла је на врх планине Куча и Хота па на реку Цијевну на место Серче (према аустријској генералштабној карти); затим је долином Цијевне долазила на подножје планине Галић, при чему би село Селчиз остало Турској; граница би потом из долине Веврус (?) ишла на планину Сточицу и врховима Сиповице и Зелентин излазила на Виситор и завршавала на Мокрој планини.¹⁶

Арбанаси су се одупрли постигнутом споразуму, те је одмах пошло 4.000 бораца у долину Врмоша, а других 10.000 требало је да Лига дигне на оружје и да им за заповедника постави Пренк Биб Доду. Турска војска се према уговору повукла, а Црногорци нису били у стању да поседну подручја, јер су га посели Лигаши. Тада су руководиоци Лиге лукаво тражили да се помеша регуларна војска и Лигини добровољци, и то најпре 300 Скадрана, под командом хаџи-Осман-паше. То није дозволио скадарски валија, али се није противио да логори војске и добровољаца буду на странама истог села односно племена. Лигини функционери нису били задовољни таквим одговором, те кад није дошло до мешања војске и добровољаца, потрудили су се да се помешају католици и муслимани.

Скадарски намесник Изет-паша говорио је конзулу Липичу (17. априла) да још нема упутстава из Цариграда о препуштању територија (што је било предвиђено за 22. април), и да нема материјалних могућности да спроведе потребне припреме (располагао је са 3.000 војника, од којих су 2.000 били Арбанаси) Изет-паша је рекао аустријском конзулу да се не би изненадио да Арбанаси разоружају његове јединице код Туза. Свима таквим комбинацијама сметала је околност што је између муслимана и католика владало велико неповерење, а акциони комитет који би се бавио тим односима није био конституисан. Католици су говорили неким Црногорцима да су се придружили муслиманима, надајући се да ће се умешати Аустро-Угарска да се не предају католичка племена. Скадарска регија и Велика Малесија слале су сре-

¹³ ASMAE, Politica, 1867-88, N° 1190 (10. IV 1880).

¹⁴ Исто, N° 1229 (6. IV 1880).

¹⁵ ADMAE, CPC, Scutari, vol. XXII, 87-9 (17. IV 1880).

¹⁶ ASMAE, Politica, 1867-88, busta 226, N° 259 (19. IV 1880), бр. 46.

дином априла веће скупине добровољаца Хотима и Грудама; било их је већ 5.000 дуж локалитета који су имали бити предати Црногорцима, но имали су добрим делом пушке старих модела или су били ненаоружани (и јавили су се добровољно да добију добре пушке). Скадарска област је укупно уновачила око 9.000 људи, но у критичном тренутку (22. априла) у првој борбеној линији није било више од 4.000 бораца.

Уочи 11/23. априла Црногорци су из Подгорице изашли на демаркацијску линију, где се увелико пуцало. Уместо на ватрени положај Пренк Биб Дода је отишао у Мирдитију, наводно да припреми људе за борбу, а у ствари да добије у времену. На Биб Доду утицао је, према налогу Беча, аустроугарски конзул у Скадру да се одупре притиску Васојевића. Пренк је само нешто раније примио са Цетиња 2.000 наполеондора, и водио је рачуна да може добити још. Сточарска племенска друштва су врло осетљива на готов новац, јер она купују и жито за хлеб свагдашњи; стога су врло подмитљива! О окршајима приликом поседња додељених територија кад су Арбанаси пуцали на Црногорце писао је *Глас Црногорца*.¹⁷

Главна бојиште налазило се код Тузи, гдје је било сакупљено 1.200 турских војника, међу којима је било 300 Азијата из редова регуларне војске која је давала основну борбену снагу. Тада се седиште скадарског огранка Лиге преместило у Тузи, уз сам бригаиров штаб. Првих дана дошло је до чарке са црногорским одељењима, из које су брђани изашли као победници. Тиме се дигла самоувереност муслимана и католика, па су из Скадра и остале Албаније почеле пристизати присталице Лиге. Нота црногорског министра иностраних дела од 12/24. априла регистровала је једну занимљиву појединост: становништво Груда није желело да се меша с осталим нерегуларним трупама, а жалили су се не само против тих елемената, него и на официре.¹⁸ Можда су се племеници бојали да дошљаци не изведу напад на Црну Гору.

Уместо уговорене предаје Груда и Хота, настала је превара, јер Осман-паша није поштовао одредбе споразума од 12. априла да дан раније обавести црногорску страну о свом повлачењу, него је наредбу о евакуацији турске војске код Тузи издао дан раније, а 10.000 црногорских војника који су се налазили у логору код Подгорице нису могли стићи да 22. априла у 16 часова преузму положаје; у међувремену положаје су посели Ходо-беј у име Лиге и припадници арбанашких племена, њих око 4.000. Један одред од 2.000 Црногораца приближио се (око 12 часова) положају који су дан раније држале турске трупе, али га је дочекала снажна ватра Арбанаса. Приликом напуштања положаја (ноћу 21/22. априла) турска војска је оставила Лиги 3.000 пушака и 1.000 сандука муниције. Турски председник владе Савас-паша је тек увече 22. априла рекао црногорском представнику у Цариграду "Узимајте како знате", јер је Турска приморана да Црној Гори преда не црногорски

¹⁷ Глас Црногорца, 12. IV 1880, уводник (Цетиње 11/23. IV 1880).

¹⁸ ASMAE, Politica, busta 135, N° 1370, prilog II.

него туђи живаљ. На оријентални марифетлук око предаје Груда и Хота реаговале су дипломате у Цариграду, почевши од доајена дипломатског кора Хари Лајарда. Чак је и аустријски амбасадор гроф Дубски тражио да Турска реокупира поменуте области и да их на регуларан начин преда Црногорцима. Порти је предата колективна нота велесила, с претњом да ће се ствар вратити на првобитни текст Берлинског конгреса. Одговор Порте од 28. априла амбасадори су одбили као незадовољавајући у сваком погледу. Беч је, међутим, одбио и руску иницијативу да велике силе спрече конфликт који би се јавио арбанашком акцијом.¹⁹

Црногорци су устукнули, јер је књаз Никола наредио да се отпусти 1.450 војника из жупних крајева, како би обавили закаснелу сетву кукуруза. Од 6.300 црногорских војника на демаркацијској линији отпуштени су и многи други због осетљивог питања снабдевања војске, те је она сведена на 3.000 војника, с евентуалном обавезом хитног окупљања људи из крајева суседних демаркацијској линији. Та околност је дала снажан полет арбанашком покрету.²⁰

Афирмацију Лиге и Арбанаса после преузимања терена код Тузи и повлачења Црногораца запазили су, не без грча, и чланови црногорске владе. Министар М. Врбица писао је војводама Пламенцу и Петру Вукотићу о преварном поступку Скадрана и Арбанаса из оближњих села 9. априла у Тузима, под командом Ходо-беја. О Лиги је писао: "Сада је Лига узела много више маха и јавно говоре како (су) се Црногорци препали и нису се смјели приближити. У комисији Лиге сада третира се, ово је истина, како дође Пренк-паша са његовим војницима, да ће почети нападати. Напријед имају освојити Голубовце и заузети Крајину Кучку па на Подгорицу, а ако не би могли одржати се, а но да је изгоре." Лигина војска, као и црногорска, имала је тешкоћа са набавком жита, те су се скадарски муслимани обавезали да са Крфа доведу 2.500 а католици 1.500 коњских товара. Малисори који су зимовали у Скадру дошли су по хлебно зрно у Црну Гору, док су главари Шаље приспели на Цетиње и тражили су да им дође црногорска војска. За Пренк Биб Доду било је одређено да доведе 4.000 бораца, а министар Врбица је држао да их неће довести више од хиљаду, и да ће купити сиротињу по Задрими, тек да му се нађе на броју. Арбанаси према Бару нису се дотле покретали, али су пристали да се туку, ако им дођу Мирдита и пошаљу им бар 1.000 људи. Врбица је закључио: "Комисија Лиге неће ништа урадити а да пашу не пита." Као што се може осетити, М. Врбица је очекивао да Биб Дода стварно саботира планове Лиге, пре свега касним изласком на борбени положај, и то са знатно умањеним контингентом војника. Додао је: "Ми смо на многа мјеста у Мирдитима и у Шаљу и Шошу тукли, ће је требало, па нека се сада Лига нада колико ће јој Пренк довести хиљада и кад ће им у Скадар доћи."²¹

¹⁹ Н. Ражнатовић, *Берлински конгрес*, 242-46.

²⁰ Исто, 246-8.

²¹ Глас Црногорца 7. V 1880, 1.

Мирдита су најзад под заповедништвом Пренк Биб Доде дошли у Скадар 2. (а према *Гласу Црногорца* 7) маја. Између 2.000 наоружаних њих 200 било је из Љешке Малесије а 100 из племена Ксела. Тиме је, међутим, било решено прилажење Лиги и осталих католичких племена: Шаље, Шоша, Пулата. На такав исход ствари највише је, према мишљењу италијанског конзула, утицао аустријски новац, који је дељен међу сиромашне горштаке, а утицај је вршен и преко парохијалних свештеника. Чланови Лиге католици по свом схватању разликовали су се од муслимана лигаша; чланови комитета католици, иако су се показивали као смерни поданици, рачунали су на могућу независност. На сукобу са Црногорцима инсистирали су аустријски агенти међу њима. На ватреној линији Мирдита су се одвајали од осталих тиме што су изводили ноћне нападе на црногорске позиције, али искључиво због крађе и плена. Биб Дода је, уз Ходо-беја, постао одлучујући члан Лигиног подбора. Ходо-беј и Пренк су налазили да је најбољи излаз за Арбанасе аутономија, што су мислили и цариградски Централни комитет и Аустро-Угарска. Одбор Лигиног огранка у Тузима прихватио је платформу Скадрана и мирдитског старешине.²²

Западна штампа пратила је стање на црногорско-турском пограничју. Италијански листови су установили да је Порта изгубила ауторитет међу Арбанасима на подручју у коме је господарила Лига; Мухтарпаша се потпуно потчинио Лиги. Париски *Монд* је писао да се Лига сасвим неовлаштено уплела у предају назначених територија Црној Гори, и да се она размахала и према Србији; она своју аутономију шири и на Македонију и Тесалију, па и на Румелију, јер арбанашки писци тврде да Арбанаса има три милиона, да су житељи на свим поменутих подручјима Арбанаси, и да желе да буду слободни и независни; лист је запазио да Арбанаси много дезертирају из отоманских и прикључују се Лигиним трупама, па Халим-беј има 8.000 бораца према Кучима, а Ходо-беј 5.000 у Тузима, са којима мисли да нападне Подгорицу; бивши руководиоца Мурад хаџи-Муја се такође са 6.000 људи појавио у Тузима, где су у руке Арбанаса пали депои муниције. Занимљива је вест *Монда* да су се 27. априла у Тузима састали главари католичких племена Хота, Груда, Климената, Кастрата, Пулата и Мирдита, одакле су позвали све ратнике земље да без услова издрже борбу за интегритет Албаније. Војни заповедник Али-паша (Гусињац) у дистрикту Цијевне је тада држао 15.000 наоружаних са лаком брдском и тешком пољском артиљеријом, што је сакупио за поход на Црну Гору; лист је снагу Мирдита проценио на 3.000 људи; наоружање Лигине војске је турско; лист је објавио и Портин одговор на колективни протест амбасадора великих сила у Цариграду, који је наводио да је Турска на незадовољавајући начин одговорила обавезама према Црној Гори.²³ *Месаже де Виен* лансирао је идеју да је потребно установити војни кордон између Арбанаса

²² Глас Црногорца, 12. IV 1880, уводник (Цетиње 11/23. IV 1880).

²³ Le Monde 23. IV 1880, 2; 30. IV 1880, 2.

и Црногораца, надајући се да би таква неутрална линија била поверена Аустро-Угарској, која је све очигледније показивала освајачку политику на Балканском полуострву; при томе је минимизирао Порту а уздигао Арбанасе и Лигу, која има разрађен програм; њену жељу за аутономијом не могу игнорисати западне силе, позивајући се на писање руског престоничког листа *Голос*; за Аустро-Угарску је речено да тежи према Митровици и њеној околини.²⁴

У вези са изјашњавањем Лиге, скадарски мутесариф Изет-паша био је доста узнемирен пројектом неких чланова Лиге у Скадру, а нарочито могућношћу слања делегата у Европу. Да би се спречило свако постављање питања верности султану, Ходо-беј је сазвао саветовање у Тузима, на које су позвани само муслимани. Кад је обавештен о закључцима саветовања, Пренк Дода се с њима сагласио.²⁵ Међутим, кад је сазван састанак комитета у Скадру (15. јуна), скуп је био врло буран, уз револт чланова Скадрана хришћана али и неких муслимана. У адреси састанка потиснуто је питање о аутономији, а наглашен је интегритет царства. Ту струју су оличавали представници Дебрана који су се налазили на линији фронта. На истом скупу Пренк Дода је тражио чак 10.000 пјастра да набави бар сто пушака система Мартини. Показало се да постоји трвење између Али-паше Гусињца и суседа Климената. Јавиле су се и друге сличне старе распре међу племенима око Скадра. Хришћани чланови Комитета тражили су да се области средње Албаније, готово у целини муслиманске, такође обавезу да ће послати борце на ратиште према Црној Гори.²⁶ Несугласица је било и у Призрену, где је сву власт, наводно уз сагласност Порте, приграбио Омер ефендија. Британски конзул је такво стање означио као анархију.²⁷

Средином јуна 1880. показало се да турска влада нема поверења у Лигу и то управо у вези с обавезама добијеним на Берлинском конгресу. У питању је била и једна прокламација католичких племена (Климената, Кастрата, Речи, Лохја и др.), уз коју је пристао Ходо-беј. Кад је реч о томе, појавиле су се разлике између британске и француске дипломатије.²⁸ Почетком јуна бечки *Месеже де Виен* је констатовао да има дезертера у арбанашким трупима у Тузима. Ипак, из дана у дан контингент војника се стално увећавао. Арбанаси су посели нека ранија турска утврђења и логоре које су заузели Црногорци а затим их напустили. Код католика је постојала тежња да Пренка Биб Доду прогласе за кнеза Албаније. Бечки лист је са задовољством писао да између католика и муслимана у Скадру влада слога. Изражавајући солидарност према муслиманима, католички Арбанаси су крајем јула били против предавања Улциња Црној Гори, како је гласио нови предлог компенза-

²⁴ Le Messenger de Vienne 13. V 1880, 3.

²⁵ ADMAE, CPC, Scutari, vol. XXII, 109 (20. V 1880); ASMAE, Politica, 1867-88, 226, N° 1917 (14. VI 1880); Б. Храбак, *Католици 1878-81*, 405.

²⁶ ASMAE, Politica, 1867-88, busta 226, N° 2068 (21. V 1880).

²⁷ Lidhja, 289 (1. VI 1880).

²⁸ Le Monde 18. VI 1880, 2.

ција, 4.000 бораца под заповедништвом хаџи-Мехмеда било је одређено да бране Улцињ.²⁹

Идеју о замени Плава и Гусиња за Улцињ изнели су Енглези (26. јуна). То је одговарало Турској и Аустро-Угарској и предлог је прихваћен. Да би се добио пристанак о новој компензацији, образована је флота великих сила која је била овлашћена да својим бродским топovima бомбардује турску обалу насељену Арбанасима, а пре свега Улцињ. Но претходно је требало (у правој десетини септембра) примити изјаву Беча о дезинтересману.³⁰

Тек интервенцијом целог Лигиног комитета, за недовољно наоружане Мирдите купљене су односно одређена су средства за преузимање пушака од приватних продаваца. Из масе од 10.000 бораца у Тузима издвајао се одред од 500 припадника Хота, Груда и Кастрата, добро наоружаних, који је представљао ударну песницу племеника. На дан св. Петра, који се у Црној Гори славио, кад су многи војници пошли на Цетиње да присуствују свечаностима, поменути одред извршио је малу диверзију код Голамбоша (југозападно од Подгорице). Борбени католици ипак нису намеравали да поведу офанзиву и да Турској врате Подгорицу.³¹

Енглески конзул у Скадру настојао је да искористи амбициозност Пренка Доде, па му је (почетком јула) обећао да ће Арбанаси стећи нову организацију, у којој ће сви католички брђани бити стављени под надлежност мирдитског старешине (није рекао "кнеза"), док би Скадар са муслиманском већином бирао шефа из своје средине. Грин је рачунао са Пренком и Ходо-бејом, првацима Лиге, као и Аустро-Угарска, која је тада радила у свему са Енглезима. Приликом свог обиласка ратишта Грин је обојици саветовао да се обрате велесилама, потписницама берлинског мировног уговора, и да захтевају да буду задржане њихове области под султановом влашћу. Пренк је уцењивао Лигу набавком модерних пушака, а кад ове није одмах добио, повукао се са својим одредом 25. јула.³² Такво Пренково држање одговарало је Црногорцима, ако није и уговорено с емисарима цетињског двора. У исто време, пошто су обећања аустроугарског конзула била празна, покренути Хоти су прогласили рат за независност Албаније.³³ Тај став Хота је такође одговарао Црногорцима, јер је разбијао противнички табор.

Средином септембра Порта је саопштила да су Арбанаси прихватили да се на име компензације Црној Гори преда Улцињ, док предавање Груда и Диноша још није било решено. Вест је из Цариграда најпре донео *Дејли Телеграф*, а онда су је пренели и други велики листови. Наредбу да Црногорцима преда Улцињ, наводно, је већ примио

²⁹ Le Messenger de Vienne 5. VI 1880, 3; 4. VI 1880, 3; 39. VI 1880, 1.

³⁰ J. Larmeroux, 235-6.

³¹ ASMAE, Politica, 1867-88, busta 227, N° 2302 (13. VII 1880), N° 2303 (20. VII 1880).

³² ADMAE, CPC, Scutari, vol. XXII, 120-21 (9. VII 1880).

³³ ASMAE, Politica, 1867-88, busta 227, N° 2447 (27. VII 1880).

Риза-паша.³⁴ Велике силе се нису задовољиле тим саопштењем, него су предвиделе поморску демонстрацију међународне флоте која би била изведена пред Улцињем. Видећи наперене бродске топове, улцињски житељи су погнули главе, и изгледало је да је све учињено да се град преда Црној Гори.³⁵ Адмирал Сејмур пружио је гаранције књазу Николи да ће предаја Улциња бити ускоро изведена.³⁶

Шестога октобра Арбанаси и турске јединице иза демаркацијске линије одлучили су да изведу напад на Црну Гору на целом граничном појасу. Уследиле су сталне пушчане ватре, погинуло је шест бораца а већи број је рањен. Средином октобра Порта је поново дала подстрека Лигином опирању. Тада је Риза-паша позвао команданта арбанашког одреда код Тузи Ходо-беја Соколија, који је награђен новцем, а султан га је одликовао давши му наслов паше. Риза-паша је поделио новац и главарима Груда и Хота, али под условом да се не држе више са Лигом.³⁷ Десетак дана касније кренула је Портина акција против Лиге у Скадру. Најпре је ускраћена ранија субвенција у новцу, одузете су резерве муниције, изузев сто сандука.³⁸ Риза-паша и Дервиш-паша настојали су да убеди Лигин комитет и друге Арбанасе да се морају помирити са предајом Улциња, кад га султан не може одржати пред Европом.³⁹

Разумљиво је да су муслимани Скадра и северне Албаније испољавали солидарност са муслиманима Улциња. За међуконфесионалне односе Арбанаса индикативно је да су добровољци из Призрена, муслимани, дошли у Скадар да пођу на фронт у Тузима; уместо да из Скадра крену у Тузи, како је уговорено, скренули су у Улцињ; за Тузи су се тешко покретале и муслиманске масе Скадра.⁴⁰ У вези с компензацијама дошло је до противстављања католика али мимо Лиге у времену од септембра до новембра 1880. године. Тај отпор посебно означава Паскал Широка, један од најактивнијих трговаца у Скадру, пословно везан с Улцињем и Црном Гором; није учествовао у раду Лиге; у другој половини новембра ухапшен је под сумњом да је радио на отпору властима, за рачун Лиге.⁴¹ Кад је реч о тајном деловању Паскала Широке, изгледа да је, као почасни драгоман италијанског конзулата, радио с Италијанима а преко њиховог конзулата и са Русима, одржавајући у исто време контакт и са члановима Лигиног комитета.⁴²

Двојица најмаркантнијих представника Лиге, Ходо-беј и Пренк Биб Дода, интернирани су у Цариград. Не треба заборавити да је Ходо-

³⁴ Le Messenger de Vienne 10-17. IX 1880, 1; Le Monde 17. X 1880, 3.

³⁵ J. Larmeroux, н. д., 238-9.

³⁶ Le Monde 20. X 1880, 3.

³⁷ АЦГ, МУД, Ф. XII, В. Пејовић Ф. Петровићу 6/18. X 1880, бр. 2139; Н. Ражнатовић, *Берлински конгрес*, 291.

³⁸ АЦГ, МУД, Ф. XII, В. Пејовић М. Врбци 28. X/9. XI 1880, бр. 2261; Н. Ражнатовић, *Берлински конгрес*, 291.

³⁹ АЦГ, МУД, Ф. XII, В. Марковић М. Врбци 26. X/7. XI 1880; Le Monde 21. X 1880, 3.

⁴⁰ ADMAE, CPC, Scutari, vol. XXII, 136 (17. VIII 1880).

⁴¹ ASMAE, Politica 1867-88, busta 227.

⁴² Б. Храбак, *Арбанашки кайџолици*, 409-10.

беј био истакнути члан аустроугарске "контралиге", образоване новцем Балхаусплаца, која је имала најјача упоришта у Средњој Албанији и међу Цинцарима.⁴³

Акција око предаје Улциња почела је преузимањем седам положаја пред Улцињем од стране турских јединица Дервиш-паше. Црногорци су имали да уђу у град три часа пре одласка отоманских трупа. О договору је обавештен и адмирал Сејмур, који је цело време био са бродовима пред Улцињом.⁴⁴ Са Улцињанима је контактирао Риза-паша, а акција је требало да обухвати цели простор до Скадарског језера и Бојане.⁴⁵

Порта је почела акцију предаје Улциња циркуларном нотом представницима великих сила у Цариграду још 3. октобра 1880; њена брига је била да не страда становништво и да не буду присиљени да се селе, а да се евакуишу само трупе као и наоружање у рукама живља (према одредбама члана 7 претходног уговора); како се наоружање не би могло све одмах да повуче, командант скадарске дивизије би оставио у месту стражу док се оно не повуче.⁴⁶ Немачки цар Вилхелм I је лично интервенисао код султана (12. октобра) да се предаја Улциња обави без условљавања, према конвенцији која би се закључила са црногорским књазом.⁴⁷

Огранак Лиге у Улцињу обратио се (12/24. октобра) конзулима великих сила у Скадру, приказујући своје насеље као скадарско село и тражећи да Улцињ остане са Скадром, јер ће само тако Улцињани сачувати поданство султану и своју веру.⁴⁸ Позитивног одговора за улцињски огранак Лиге није било. Дервиш-паша, опуномоћен да изврши предају, сакупио је руководиоце Лиге у Скадру (12. новембра) и затражио је од њих да одмах повуку башибозук из Улциња, напомињући да и не покушају да се с њим играју као са Риза-пашом; старешине Лиге пошле су без речи, говорећи потом да ће, ако икако могу, ставити Немце (=Аустријанце) у Улцињ.⁴⁹ Одмах после тог виђења Дервиш-паша је обзнанио да се распушта скадарски комитет и организација Лиге и да забрањује одлазак добровољаца у Улцињ под претњом стрељања; да би се наредба испунила, одмах је постављен јак одред војника код Ђуприја на Дриму и Бојани. Затим је (15. новембра) паша отишао у логор у Белу; за пребацивање топова направљен је понтонски мост на Бојани, те су пребачени артиљерија и три батаљона низама под командом Осман-паше.⁵⁰ Распуштени комитет Лиге расправљао је о предузимању противмера, одлучујући се да прекине додир Дервиш-пашиних

⁴³ Б. Храбак, *Сукобљавања*, 133.

⁴⁴ *Le Monde* 23. X 1880, 3.

⁴⁵ *Le Messenger de Vienne* 22-29. X 1880, 1.

⁴⁶ G. Noradounghian, *Recueil*, IV (1903), 274.

⁴⁷ J. Larmeroux, b. d., 239.

⁴⁸ *Le Monde* 22-23. XI 1880, 3.

⁴⁹ АЦГ, МУД, Ф. XII, В. Пејовић М. Врбици 4/16. XI 1880.

⁵⁰ И. Г. Сенкевич, *Албанија в њер период восточногo кризиса*, Москва 1965, 163-4.

јединица са Скадром и да војсци ударе с леђа.⁵¹ Због раскорака у расположењу муслимана и католика, Лига није била у стању да предузме брзе и енергичне кораке.⁵²

Главна снага Дервиш-паше налазила се у месту Шкала Мушкит. Бесни Арбанаси а нарочито њихови брђани најзад су јасно схватили да их је Порта издала. Ни лорд Биконсфилд, који им је обећавао аутономију, није им се тада налазио при руци, па ни лорд Гошен, британски амбасадор у Цариграду; уосталом, Гошен је још у сусрету 26. јула прао руке од арбанашке ствари. Остала им је Аустро-Угарска, која би могла живо да посредује, но ни она се није покренула, плашећи се да не доведе до дисолуције Отоманског царства на Балкану. Могло се покушати са британским амбасадором у Бечу да се у скадарској регији образује специјална католичка област. Велика Британија није, међутим, одустала од свог пројекта да се Улцињ преда у име компензације, па ни да помогне Аустро-Угарску да се угнезди у северној Албанији.⁵³

Дервиш-паша је (22. новембра) прешао Бојану код села Клезне (у близини Шаског језера). Ту је наишао на мањи одред башибозука, који је одбио да се уклони. Паша је наредио својим војницима да најпре пуцају у ваздух, па су неки Арбанаси рањени од залуталих метака. Узвраћено је гађањем у војнике, па се распламсао окршај на кратком одстојању. У току настале ноћи поменути арбанашки одред примио је помоћ од 500 бораца. Следећег јутра паша је снажнијим налетом растерао наоружане башибозуке. Обе сукобљене стране имале су по 15 мртвих и више рањених.⁵⁴ *Глас Црногорца* је овај оружани судар малих размера оквалификовао као невешту инсценацију, да би се показала снага, решеност и самопоуздање Лиге и да би се Црногорци поново изиграли.⁵⁵

После окршаја Дервиш-паша је мирно ушао у Улцињ. О томе је турска влада обавештена телеграмом који је у Цариград стигао 24. новембра.⁵⁶ Конвенција о уступању Улциња између Бедри-бега и црногорског комесара Ника Мартиновића састављена је и потписана 24. новембра у Куњу (Кунија).⁵⁷ Дервиш-паша је издао проглас Улцињанима да је предаја града и дистрикта неопозива, јер да ће свако противљење бити строго кажњено. Паша је уочи евакуације вршио агитацију да се муслимански живаљ повуче, иако им је званично стављено на слободну вољу да остану или оду; онима који би га послушали делио је новац. У Бару су се тада налазила само два црмничка батаљона (са око 1.000 људи), а по ноћи 26. новембра у Бар су пристигли цеклински и љубо-

⁵¹ И. Г. Сенкевич, *Албанија в период восточногo кризиса*, Москва 1965, 164.

⁵² Н. Ражнатовић, *Берлински конгрес*, 291.

⁵³ J. Lagrecoch, н. д., 239.

⁵⁴ Државни музеј на Цетињу, Архивско одељење, Приновљени рукописи, т. 28, Спејер Гирсу 24. XI/6. XII 1880.

⁵⁵ *Глас Црногорца* 29. XI 1880, 1.

⁵⁶ *Le Monde* 26. XI 1880, 2.

⁵⁷ АЦГ, МУД, Ф. XIII, Дервиш-паша из Улциња војводи Б. Петровићу у Бар 23. XI 1880.

тињски батаљон, који су најхитније кренули у Куњу.⁵⁸ Амбасадори велесила су 26. новембра обавештени о поседу Улциња.⁵⁹

Предаја Улциња изведена је 27. новембра, с тим што Дервиш-паша није хтео да преда Св. Ђорђе.⁶⁰ Територију изван града Црногорци су посели идући 500 метара иза турских јединица, што Бедри-беј најпре није хтео да прихвати.⁶¹

Првих дана децембра Арбанаси су султану упутили петицију против Дервиш-паше, тражећи модификацију текућег стања управо у њиховим крајевима.⁶²

Предаја Улциња Црној Гори значила је крај сукобљавања Црногораца са Лигом, па и крај саме Лиге у Скадру. Дервиш-паша је ту обавио гушење сепаратистичког покрета северозападног дела Арбанаса, као што је који месец касније битком код Штимља скршио и језгро Лиге, које се налазило на Косову, у Метохији и у Подримљу.

⁵⁸ Н. Ражнатовић, *Берлински конгрес*, 292.

⁵⁹ *Le Monde*, 2. XII 1880, 3.

⁶⁰ Исто, 3. XII 1880, 2.

⁶¹ Н. Ражнатовић, *Берлински конгрес*, 202.

⁶² *Le Monde*, 5. XII 1880, 2.

Богумил ХРАБАК

АЛБАНСКАЯ ЛИГА И ЧЕРНОГОРИЯ 1878-1880.

Резюме

На основе французских, итальянских, австрийских, английских, черногорских и сербских печатанных и непечатных, прежде всего английских и итальянских документов, автор следил за развитием Лиги и её отношением к Черногории. Бердские племена и жители при Черногории, недовольные санстефанскими решениями (3. III 1878) начали собираться и организовали союз (лигу). Когда утвердили что санстефанские решения не будут оперативными, эта первая лига опустилась в своей деятельности. Потом перед Берлинским конгрессом Порты влияла на образование официальной лиги, основанной в Призрене 10. июня 1878, чтобы защищать территории которые Берлинский конгресс выделил Черногории и Сербии. Призренская лига была больше мусульманской чем албанской и она защищала целостность Османской империи. Феодалные отношения, священство и богатые слои городов были с Портой, но племена и бедные городские и заграничные жители были за автономию или независимость Албании. В рамках Лиги было и других несогласий, у албанцев особенно между католиками и мусульманами, что отражалось и на борьбу против черногорцев, особенно в 1880. году. На деятельность Лиги влияли четыре момента: 1) настроение албанцев после Сан Стефана и Берлина; 2) автономическое поведение тзв. цариградского Цетрального комитета; 3) позиция Порты; 4) интервенция иностранных сил, особенно этих заинтересованных - Австро-Венгрия, Италия и Англия.

Отделение Лиги от турецкого правительства началось убийством маршала Мегмед-Алии в Джаковице 6. сентября 1878. вернее осенью 1878. Год 1879. прошёл без значительных событий в отношениях Черногории и Лиги. Опять наступило ослабление, так что Порта марта 1880. инициировала возобновление Лиги. Соотносительно с державным центром изменялся и центр Лиги: сначала он был в Призрене а с конца 1878. в Печи и наконец в 1880. в Печи. Как интервенцией Италии было решено заменить Плав и Гусинье соседними малыми католическими племенами и Ульцинем, появились затруднения о том как защитить эти части турецкой территории. Здесь показала религиозная разница, так что малые католические племена охраняли даже и Мирдиты, черногорские друзья, а мусульманский Ул-

цинь был с мусульманским Призреном. Деньгами и советами вязалась и Австрия, которая держала сторону албанцам, но была против Лиги как мусульманской организации. Виена в средней Албании основала контра-лигу от мусульманских и православных жителей (Цынцары, греки), в которую Лигу вошли самые важные личности скадарской части Лиги, как например Ходо-бег. Разницы решила Порта действием генерала Дервиш-паши, который победил племянников в Тузах и мусульманских добровольцев перед Улцинем. Так окончилось столкновение Черногории с Лигой, а в скадарском краю окончилось деятельность Лиги, арестом Ходо-бега и Пренк Биб Доды и других значительных личностей. Одно время во главе скадарского периода Лиги находился и Али-паша Гусиньяц, который был много ближе племянникам чем друзьям Порты, особенно в Призрене.

